

Studiemedel som rekryteringsinstrument och finansieringskälla

SVEN-ERIC REUTERBERG

ALLAN SVENSSON

TILLHÖR REFERENSBIBLIOTEKET
UTLÅNAS EJ

UNIVERSITETS- OCH HÖGSKOLEÄMBETET
FORSKNING OCH UTVECKLING FÖR HÖGSKOLAN

Studiemedel som rekryteringsinstrument och finansieringskälla

**FÖRÄNDRINGAR UNDER 70-TALET
ENLIGT DE STUDERANDES BEDÖMNINGAR**

**SVEN-ERIC REUTERBERG
ALLAN SVENSSON**

INNEHÅLL

1. BAKGRUND OCH SYFTE	1
2. UNDERSÖKNINGSGRUPPERNAS STORLEK OCH SAMMANSÄTTNING	7
3. STUDIEMEDLENS BETYDELSE FÖR REKRYTERING TILL HÖGRE UTBILDNING	13
4. OLIKA FINANSIERINGSKÄLLOR UNDER STUDIETIDEN	23
5. FINANSIERINGSKÄLLOR OCH EXAMENSFREKVENNS	35
6. SAMMANFATTANDE DISKUSSION	47
BILAGOR	59
REFERENSER	73

UNDERSÖKNINGEN HAR FINANSIERATS AV FORSKNINGSRADSNAÄNDEN OCH UHA.

1. BAKGRUND OCH SYFTE

Våren 1980 startades forskningsprojektet STUDIESTÖD OCH POSTGYMNASIAL UTBILDNING med syfte att studera effekterna av den studiestödsreform, som infördes 1964. Redan före projektets tillkomst hade det nya studiestödssystemet varit föremål för en viss forskningsverksamhet. Så hade Swärd et al (1968) och Höglund & Persson (1979) studerat kunskaperna om och attityderna till studiestödssystemet. I vilken utsträckning stödet utnyttjats av olika studerandekategorier hade visats av CSN (1979) och i en undersökning gjord av Studiestödsutredningen (SOU 1977, s 94-114). Däremot hade liten uppmärksamhet ägnats åt vilken betydelse studiestödssystemet haft för rekryteringen till högre utbildning och för möjligheterna att fullfölja denna utbildning på ett framgångsrikt sätt.

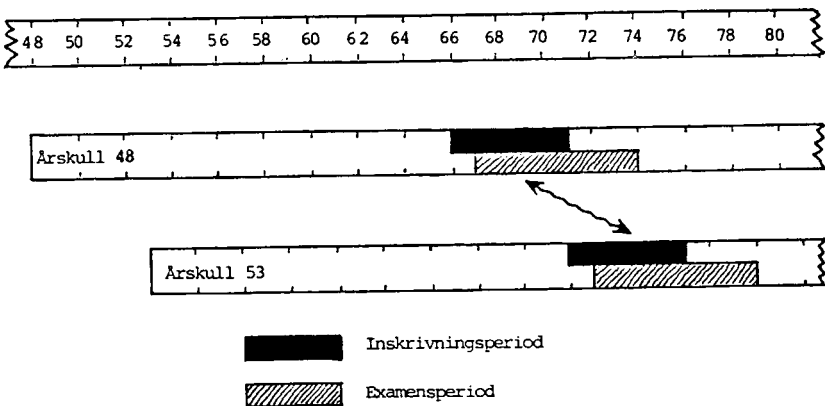
En anledning till att denna typ av undersökningar saknats är att de ställer mycket stora krav på dataunderlag. De förutsätter nämligen dels att man har tillgång till stora undersökningsgrupper, dels att dessa följs under hela den tid som de befinner sig i det aktuella utbildningssystemet.

Ett undersökningsmaterial, som uppfyller båda dessa krav är individualstatistikprojektets databank. Detta projekt startades med en insamling av uppgifter 1961 och gällde då elever födda den 5, 15 och 25 i någon månad 1948. Vårterminen 1966 påbörjades på samma sätt en insamling av uppgifter för elever födda den 5, 15 och 25 i någon månad 1953. För båda dessa grupper har sedan nya data insamlats vid olika tillfällen. Den senaste insamlingen för dem födda 1948 ägde rum våren 1980. Den utgjordes av en enkät, vars huvudsyfte var att belysa långtidseffekter av utbildning (Christianson & Härnqvist, 1980). I enkätformuläret medtogs emellertid också några frågor med studieekonomiskt innehåll. De som påbörjat högskolestudier tillfrågades bl a om vad möjligheterna till statligt studiestöd betytt för dem för att påbörja högre utbildning, i vilken utsträckning som studierna kunnat finansieras med dessa samt vilka andra finansieringsformer man använt sig av.

Motsvarande information om studieekonomin insamlades våren 1982 från dem som är födda 1953 och som påbörjat högskolestudier. Detta gjordes i en sär-

skild studiesocial enkät omfattande totalt 19 frågor. Förutom de frågor som givits till 48-orna innehöll denna enkät också frågor om eventuella deltidstudier, studieuppehåll och studieavbrott samt ett par frågor där de studerande själva fick formulera sina synpunkter på det nuvarande studiemedelssystemet. Enkätformuläret återfinns i sin helhet i bilaga I.

Uppgifter om studiemedelsutnyttjande har också inhämtats från Centrala studiestödsnämndens register. Av detta register framgår första respektive sista termin som studiemedel utgått, det totala antalet terminer med studiemedel samt hur stora belopp de studerande tagit ut i form av lån respektive bidrag. Vidare har vi från Statistiska centralbyråns högskoleregister erhållit uppgifter om inskrivning och avlagda examina. Uppgifterna från högskoleregistret erhöles för båda årgångarna i oktober 1980. Registret omfattade då uppgifter fram t o m höstterminen 1979. Detta innebär att vi måst göra vissa avgränsningar vad gäller inskrivnings- och examensperioder för att möjliggöra relevanta jämförelser mellan de två årskullarna. För 53-orna gäller således att de måste ha avlagt en examen senast höstterminen 1979 för att, enligt vårt kriterium, betecknas som framgångsrika. För att ha en rimlig chans till detta måste de vara inskrivna senast 3 år tidigare, dvs senast höstterminen 1976. Om relevanta jämförelser skall kunna göras mellan de två årskullarna måste följaktligen de som är födda 1948 ha skrivit in sig senast höstterminen 1971 och avlagt en examen senast höstterminen 1974. Avgränsningarna av inskrivnings- och examensperioder framgår av figur 1.1, nedan.

Figur 1.1 Avgränsningar av inskrivnings- och examensperiod för de två årskullarna.

Som framgår av figur 1.1 ligger inskrivningsperioderna klart åtskilda från varandra. Däremot finns en viss övertäckning i tid vad gäller examensperioderna. Detta innebär att de två årskullarna i viss mån bedrivit högskolestudier samtidigt men i *genomsnitt* har 53-orna befunnit sig i högskolan 5 år senare än 48-orna.

Under den tid som de två årskullarna studerat har studiemedelssystemet inte genomgått någon radikal förändring men ändå har vissa justeringar gjorts, vilka kan få återverkningar på våra undersökningsresultat. En sådan justering gäller rätten att uppbära studiemedel. Genom ett riksdagsbeslut 1971 gavs nämligen också deltidsstuderande rätt till studiemedel under förutsättning att studierna omfattade minst halvtid. Tidigare hade denna studerandekategori inte kunnat utnyttja studiemedel. Detta vidgade tillträde till studiemedelssystemet inträffar således i slutet av 48-ornas studieperiod men just vid den tidpunkt då 53-orna står i begrepp att påbörja sina högskolestudier. Den yngre årskullen har följaktligen i högre utsträckning kunnat studera på deltid samtidigt som studiemedel uppburits.

En annan förändring av studiemedelsreglerna gäller den årliga justeringen av skuld- och amorteringsbelopp. När det nya studiestödssystemet infördes gällde att skulden i princip var räntefri men att skuldbeloppet varje år justerades enligt en särskild indexberäkning. För att undvika en orimlig ökning av studieskulden vid stark inflation garanterades att skulden inte fick öka med mer än 60% av normalräntan för statens utlåningsfonder. Genom beslut av 1974 års riksdag infördes emellertid en ny beräkningsmetod. Enligt denna fick skulden inte öka med mer än 3,2% per år, vilket medförde att skuldbeloppet kom att skrivas upp med lägre belopp än vad som tidigare varit fallet. Härigenom kom också de årliga amorteringarna att öka i en långsammare takt. I samma riksdagsbeslut förbättrades också trygghetsreglerna bl a så att skuldbeloppet kunde avskrivas vid sjukdom eller handikapp.

Den förändrade beräkningen av inestående skuld och återbetalningsbelopp gjorde studiemedlen mer fördelaktiga för den studerande. Samtidigt skedde emellertid en successiv försämring av studiemedlen sett ur den studerandes synvinkel. Detta hänger samman med att den årliga uppskrivningen av studiemedelsbeloppet i huvudsak föll på lånedelen. Från 1965 till 1979 kom här-

igenom lånedelen att öka från 75 till 88% av det totala studiemedelsbeloppet. Läger man därtill att studiemedelsbeloppet ökade mycket kraftigt nominellt, särskilt under senare delen av 1970-talet, blir följden att 53-orna hade att se fram emot en betydligt större studieskuld än vad som var fallet för 48-orna.

För att belysa detta gör vi en jämförelse mellan en typisk studerande född 1948 och en född 1953. Båda börjar sina högskolestudier ungefär i mitten av respektive inskrivningsperiod, dvs höstterminen 1969 respektive höstterminen 1974. Båda har haft studiemedel under 8 terminer, vilket är den genomsnittliga studiemedelstiden bland 48-orna. (Jfr Reuterberg & Svensson 1982, s 26). Efter denna studietid har den studerande som är född 1948 åsamkat sig en studieskuld på 30.000 kronor medan den som är född 1953 har en skuld på 47.000 kronor. Dessa siffror tyder på att studiemedelssystemet blivit mindre fördelaktigt för 53-orna, ty arbetsmarknaden för akademiker har knappast utvecklats så, att den yngre årskullen kan räkna med en lönenivå som kompenserar för den större skulden.

Detta förhållande har dock inte lett till att andelen studerande som utnyttjat studiemedlen har sjunkit mellan de två årskullarna (Reuterberg & Svensson 1982 och Reuterberg 1983). Snarare har det skett en viss ökning, men denna förklaras av att det blivit vanligare att enbart ta ut studiemedlens bidragsdel. Medan så gott som samtliga 48-or med studiemedel tagit ut såväl lånedelen som bidragsdelen har 7% av de 53-or som haft studiemedel enbart tagit ut bidragsdelen. Framför allt är det kvinnorna som utnyttjat studiemedlen på detta sätt.

Av de nämnda undersökningarna har vidare framgått att examensfrekvensen sjunkit kraftigt bland 53-orna jämfört med 48-orna. Framför allt gäller detta bland de studerande som haft studiemedel. En näraliggande förklaring till detta skulle kunna vara att andelen deltidstuderande utan examensavsikt men med studiemedel har blivit större i den yngre årskullen. Detta är emellertid inte en tillräcklig förklaring. Resultaten har nämligen visat att samma tendens kvarstår också bland de studerande som haft studiemedel under minst 3 år och som rimligtvis bör ha haft för avsikt att avlägga en fullständig examen.

Eftersom dessa båda undersökningar baserats enbart på uppgifter från individualstatistikprojektet och från de centrala registren är det svårt att närmare belysa vilken roll studiemedlen har spelat för den sjunkande examensfrekvensen. För detta krävs nämligen sådan information som endast är möjlig att inhämta direkt från de studerande.

Som vi tidigare redogjort för har viss sådan information erhållits från dem födda 1948 genom den enkätundersökning som gjordes våren 1980. Resultaten från denna undersökning har redovisats i projektets första rapport (Reuterberg & Svensson 1981). På det hela taget ger dessa resultat en mycket positiv bild av studiemedlen. De visar nämligen att

- de statliga studiemedlen varit den viktigaste finansieringskällan under studietiden
- majoriteten av de studerande i full eller stor utsträckning kunnat finansiera sina studier med dessa medel
- studiemedlen haft en påtaglig rekryteringseffekt och detta främst bland studerande från lägre socialgrupper
- det finns ett klart samband mellan studiemedelsanvändning och studieframgång.

Vi har nu tillgång till motsvarande information för dem födda 1953. Syftet med den undersökning som nu skall redovisas är att studera om denna positiva bild av studiemedlen kvarstår också bland 53-orna. Konkret kan detta syfte uttryckas i följande frågor:

Vilka förändringar har skett mellan årskullarna vad gäller

- studiemedlens rekryteringseffekt?
- den betydelse olika finansieringskällor haft?
- studiemedlens tillräcklighet för att klara försörjningen under studietiden?
- sambandet mellan finansieringsgrad via studiemedel och examensfrekvens?

Dessutom kommer vi att undersöka i vilken utsträckning de studerande i den yngre årskullen förvärvsarbetat parallellt med studierna samt vilken betydelse detta haft för examensfrekvensen. Tyvärr kan inga jämförelser göras med dem födda 1948 i detta avseende. Uppgifter om förvärvsarbete finns nämligen enbart för dem födda 1953.

2. UNDERSÖKNINGSGRUPPERNAS STORLEK OCH SAMMANSÄTTNING

I detta kapitel kommer vi att redogöra för hur de högskolestuderande i de båda individualstatistikmaterialen fördelar sig på kön, socialgrupp och studieinriktning samt vilka förändringar som ägt rum mellan de två årskullarna. Vidare kommer det att ges en redovisning för hur undersökningsgrupperna reduceras på grund av bortfall i enkätundersökningarna.

Innan materialet beskrivs närmare måste vi påpeka, att det bland de "högskolestuderande" inte ingår sådana som utbildat sig till sjuksköterska, förskollärare, fritidspedagog eller som studerat vid andra sk nytilkomna högskoleutbildningar. Anledningen härtill är att det i högskoleregistret ej finns några uppgifter om dessa utbildningar före 1977. I undersökningen kommer vi således endast att ha med de postgymnasiala utbildningar, vilka räknades som högskoleutbildningar innan högskolereformen, dvs de utbildningar som tidigare krävde studentexamen eller motsvarande förkunskaper.

Beskrivning av de högskolestuderande

För att uppnå jämförbarhet mellan de båda årskullarna har, som nämndes i förra kapitlet, undersökningsgrupperna avgränsats till att omfatta de individer som påbörjat högskoleutbildning senast vid 23 års ålder. Med denna avgränsning kommer 1948 års undersökningsgrupp att omfatta 1977 individer och 1953 års undersökningsgrupp 1369 individer.

För att klarlägga vilka förändringar som skett bland olika studerandekategorier, kommer vi att indela undersökningsgrupperna efter kön, socialgrupp och studieinriktning.

Studieinriktningen har uppsjälkats i tre huvudkategorier, nämligen i utbildningar som ges vid:

- 1) de filosofiska fakulteterna
- 2) universitetens övriga fakulteter och vid merparten av de fristående högskolorna
- 3) lärarhögskolornas klasslärarlinjer samt vissa kortare postgymnasiala utbildningar.

I den första kategorin ingår de som studerat vid humanistisk, samhällsvetenskaplig och matematisk-naturvetenskaplig fakultet. Den andra kategorin omfattar huvudsakligen dem som bedrivit studier vid universitetens medicinska, odontologiska och juridiska fakulteter samt vid tekniska högskolor och socialhögskolor. Den tredje kategorin är förhållandevis liten och domineras av dem som studerat vid lärarhögskolornas klasslärarlinjer.

Tabell 2.1 *De högskolestuderandes fördelning på olika studieinriktningar.*

Studie- inrikt- ning	Födda 1948						Födda 1953					
	Män		Kvinnor		Totalt		Män		Kvinnor		Totalt	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Fil.fak.	597	55	528	59	1125	57	344	47	273	43	617	45
Övr.fak.	394	36	181	20	575	29	352	48	202	32	554	41
Lärarytb.	95	9	182	20	277	14	41	6	157	25	198	15
Samtliga	1086	100	891	100	1977	100	737	100	632	100	1369	100
I procent av hela årskullen	18.7		16.1		17.4		15.3		13.5		14.4	

I tabell 2.1 visas hur undersökningsmaterialet fördelar sig på de tre studieinriktningarna. Av den nedersta raden i tabellen framgår hur stor andel av hela årskullen som påbörjat postgymnasial utbildning. Procenttalen där visar att andelen högskolestuderande minskat med 3% under den 5-årsperiod som skiljer de båda årskullarna. Tabellen visar också att det skett en markant förskjutning i studerandegruppens sammansättning såtillvida att övriga fakulteter starkt ökat sin andel på bekostnad av

de filosofiska fakulteterna. Den markanta förskjutningen i procentuell sammansättning orsakas av att antalet studerande vid de filosofiska fakulteterna minskat mycket kraftigt, medan studerandeantalet vid övriga fakulteter blivit i stort sett oförändrat.

För att bestämma individernas sociala bakgrund har uppgifter om faderns yrkestillhörighet och skolutbildning använts. Fem grupper har särskilt:

- A) Akademiska yrken. Personer i chefsbefattningar inom förvaltning och näringsliv.
- B) Tjänstemän och företagare i lägre ställning *med* teoretisk utbildning utöver obligatorisk skola.
- C) Tjänstemän och företagare i lägre ställning *utan* utbildning utöver obligatorisk skola.
- D) Jordbrukare.
- E) Arbetare.

Tabell 2.2 *Den sociala fördelningen bland de högskolestuderande respektive bland samtliga födda den 5, 15 och 25 i någon månad 1948 och 1953.*

Socialgrupp	Högskolestuderande		Samtliga	
	1948	1953	1948	1953
A	18	22	6	7
B	23	28	10	13
C	24	20	21	20
D	10	7	14	11
E	25	23	50	49
Summa %	100	100	100	100
Antal	1977	1369	11348	9487

Som framgår av tabell 2.2 har andelen studerande från högre socialgrupper ökat och andelen från lägre grupper minskat under 5-årsperioden. Samma

utveckling kan emellertid spåras även bland samtliga, varför den sociala selektionen till högre utbildning i stort sett förblir oförändrad. Denna innebär bl a att det i båda årskullarna är 6-7 gånger så vanligt att påbörja högskolestudier bland dem som kommer från ett akademikerhem jämfört med dem som vuxit upp i ett arbetarhem.

Insamlingarna av enkätuppgifter

Den enkätundersökning som våren 1980 genomfördes bland 48-orna har utförligt dokumenterats av Christianson & Härnqvist (1980). I detta sammanhang kan vi därför begränsa oss till att informera om insamlingen av enkätuppgifter bland de högskolestuderande i den yngre årskullen.

I slutet av januari 1982 erhöles aktuella adressuppgifter från DAFA:s befolkningsregister om de högskolestuderande som ingår i 1953 års stickprov. I mitten av mars utsändes den enkät som återfinns i bilaga I. Påminnelser skickades i slutet av mars, i mitten av april och i slutet av maj. Insamlingen avbröts den sista juni. Vid denna tidpunkt hade det stora flertalet av enkäterna besvarats.

BEARBETADE ENKÄTER	1085 (79%)
EJ BEARBETADE ENKÄTER P G A	
a) Enkäten har ej nått adressaten	50 (4%)
b) Enkäten har återsänts delvis obesvarad	47 (3%)
c) Enkäten har ej återsänts	187 (14%)
TOTALT	1369 (100%)

Som framgår av ovanstående tablå uppgår andelen bearbetade enkäter till 79% av samtliga utsända. Bortfallet består av tre typer. Först är det 4% av individerna som ej deltagit p g a att det inte fanns någon adress i DAFA:s register eller på grund av att de inte nåtts på den erhållna adressen.

Anledningen härtill är att personen i fråga kan ha avlidit, emigrerat eller för en längre tid vistats utomlands. Vidare gäller det 3% som återsänt enkäten mycket knapphändigt ifyllt. I merparten fall beror detta på att man endast bedrivit högskolestudier under mycket kort tid och därför inte ansett det möjligt att besvara frågorna. Slutligen har vi det egentliga bortfallet som består av de 14%, från vilka ingen enkät återkommit.

Det totala bortfallet är av samma storleksordning - ca 20% - i båda enkätundersökningarna och i ingetdera fallet torde det vara av sådan art, att det på något allvarligare sätt skulle kunna påverka resultatens giltighet. För detta konstaterande talar bl a det faktum att fördelningen på kön och social bakgrund är densamma för dem med fullständiga enkätsvar som för de totala undersökningsgrupperna. (Se bilaga II).

I de fortsatta analyserna kommer undersökningsmaterialet, dvs de individer som inkommit med fullständiga enkätuppgifter, att uppdelas efter årskull, kön, social bakgrund och studieinriktning. På grund av att antalet personer är så förhållandevis litet i den tredje studiekategorin (lärarhögskolornas klasslärarlinjer m fl kortare utbildningar) har denna kategori måst utgå. Vidare har vi i flertalet analyser sammanslagit socialgrupp A och B respektive C, D och E, varigenom de studerande indelats i två sociala skikt - ett där fadern har någon form av teoretisk utbildning utöver folkskola och ett där detta ej är fallet. Hur undersökningsmaterialet fördelar sig på olika kategorier efter dessa sammanslagningar framgår av tabell 2.3.

Tabell 2.3 *Undersökningsmaterialet uppdelat på årskull, studieinriktning, kön och social bakgrund.*

Kön	Social bakgrund	1948				1953			
		Fil.fak.		Övr.fak.		Fil.fak.		Övr.fak.	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Män	A-B	191	22	147	31	122	27	156	34
	C-E	278	32	177	38	127	28	137	30
Kvinnor	A-B	164	19	74	16	110	25	91	20
	C-E	239	27	73	16	87	20	80	17
Samtliga		872	100	471	100	446	100	464	100

Vid ett par analyser önskar vi en mer nyanserad information om den sociala bakgrundens betydelse, varför den ursprungliga indelningen i fem socialgrupper kommer att användas. De gruppstorlekar som beräkningarna då baserar sig på redovisas i bilaga III.

I detta kapitel har det gjorts en mycket kortfattad beskrivning av undersökningsgrupperna. Den som önskar en utförligare redogörelse för de överväganden som legat bakom indelningarna i studieinriktningar och socialgrupper, liksom en mer detaljerad redovisning av de förskjutningar som inträffat under 5-årsperioden hänvisas till Reuterberg & Svensson (1982). En noggrann dokumentation av enkätundersökningen 1980 återfinns hos Christianson & Härnqvist (1980 och 1981).

3. STUDIEMEDLENS BETYDELSE FÖR REKRYTERING TILL HÖGRE UTBILDNING

För att få en uppfattning om vad de statliga studiemedlen betytt för tillströmningen till universitet och högskolor, medtogs i båda enkätundersökningarna en fråga med följande lydelse:

Om inte statliga studiemedel hade funnits att tillgå när du började studera, hade du ändå börjat?

- () *Ja, säkerligen*
- () *Ja, troligen*
- () *Nej, troligen inte*
- () *Nej, säkerligen inte*

För att göra resultatredovisningen överskådlig har de två ja-alternativen (*Ja, säkerligen* och *Ja, troligen*) sammanslagits liksom de två nej-alternativen (*Nej, troligen inte* och *Nej, säkerligen inte*). Av samma skäl redovisas endast den andel som valt något av nej-alternativen. Följaktligen avser de resultat som redovisas i tabell 3.1 den andel som förmodligen inte skulle påbörjat högre utbildning utan tillgång till studiemedel.

Bland dem som är födda 1948 anger 26% att de förmodligen avstått från högskolestudier, om inte studiemedel hade funnits att tillgå. Motsvarande andel för dem som är födda 1953 är 29%. Som framgår av tabell 3.1 är ökningen större bland kvinnor än bland män, 6 respektive 2%. Detta innebär att den könsdifferens som finns bland 48-orna blivit mer markerad bland 53-orna. Orsaken härtill är att finna inom de filosofiska fakulteterna, som uppvisar oförändrade värden för män men en ökning på 6% för kvinnor. Vid övriga fakulteter finner man däremot en ökning av denna storleksordning bland både män och kvinnor. Inom samtliga kategorier, med undantag för män som studerat vid de filosofiska fakulteterna, tycks således studiemedlen fått en ökad betydelse för rekryteringen till högre utbildning.

Tabell 3.1 *Andel studerande som förmodligen inte påbörjat högre utbildning om inte studiemedel funnits. Materialet uppdelat på studieinriktning, årskull och kön. (I procent).*

	Fil.fak.		Övr.fak.		Samtl.fak.	
	1948	1953	1948	1953	1948	1953
Män	29	29	18	23	24	26
Kvinnor	30	36	27	33	29	35
Totalt	30	32	21	27	26	29

Av tabell 3.2 kan man utläsa att det finns klara samband mellan de studerandes bakgrund och den vikt som det statliga studiestödet tillmäts. Ju lägre socialgrupp, desto större betydelse tillskrivs studiemedlen. Sambandet är emellertid något svagare i den yngre årskullen. Detta beror dock inte på att studiemedlen blivit mindre väsentliga för ungdomar från lägre socialgrupper, ty procentsatserna är i stort sett oförändrade i grupp C, D och E. Det sjunkande sambandet är i stället en följd av att studiemedlen fått ökad betydelse i högre socialgrupper. I både grupp A och B är det ca 10% fler bland dem födda 1953, som säger sig kunnat starta en universitetsutbildning tack vare möjligheterna till studiemedel.

Tabell 3.2 *Andel studerande i de båda årskullarna som förmodligen inte påbörjat högre utbildning utan studiemedel. Jämförelser mellan de fem socialgrupperna.*

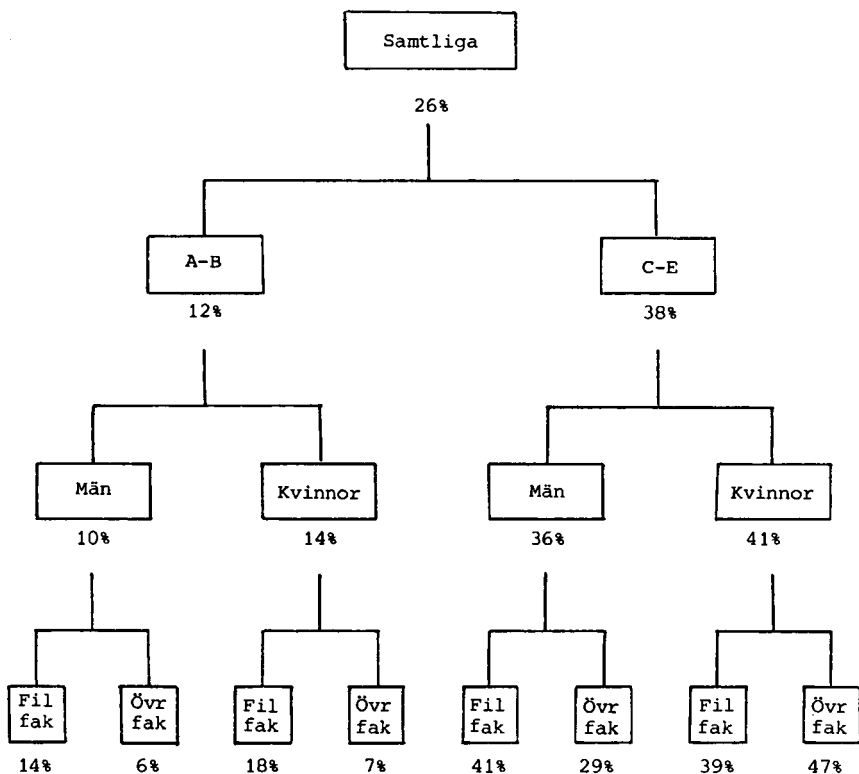
Årskull	Socialgrupp					Totalt
	A	B	C	D	E	
1948	9	15	29	37	48	26
1953	18	26	28	41	46	29
Förändring	+ 9	+11	- 1	+ 4	- 2	+ 3

Studiemedlens sociala utjämningsseffekt, vad gäller rekryteringen till högre utbildning, framträder således något svagare i den yngre årskullen, men fortfarande är det närmare tre gånger så många ungdomar från arbetarhem som från akademikerhem, för vilka studiemedlen haft en avgörande betydelse i detta sammanhang. Om statliga studiemedel inte hade funnits, skulle därför den sociala snedrekryteringen varit betydligt starkare även bland dem som är födda 1953.

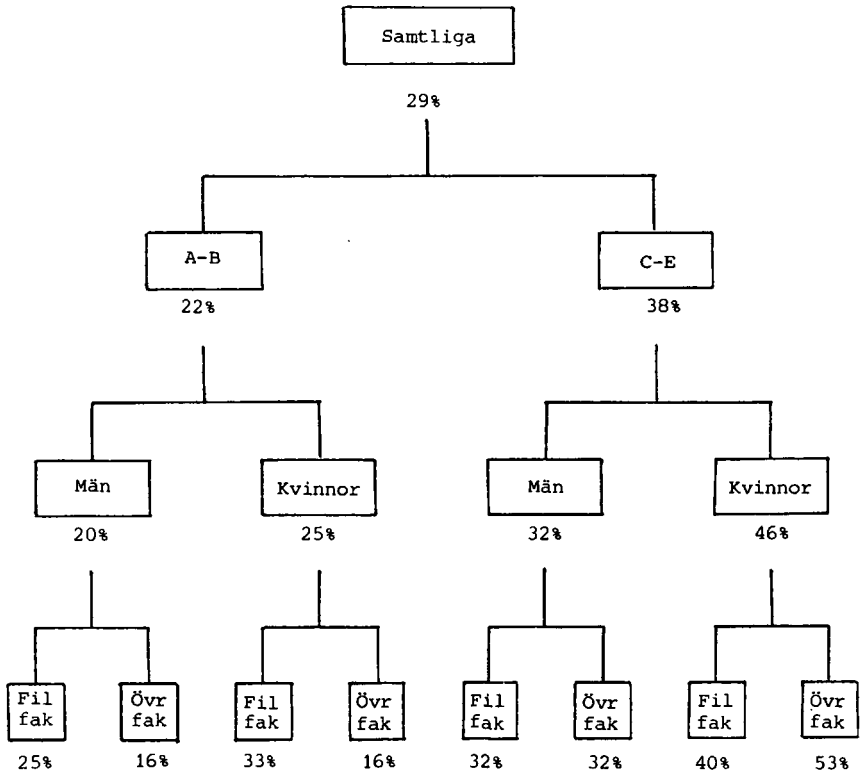
Hittills har vi jämfört de båda årskullarna först uppdelade efter kön och studieinriktning, sedan med indelning efter socialgruppsstillhörighet. För att få möjlighet att klarlägga eventuella samspelseffekter mellan studieinriktning, kön och social bakgrund, kommer vi nu att samtidigt studera dessa tre variabler. För att undvika alltför små cellfrekvenser måste man härvid slå samman socialgrupp A och B respektive grupp C, D och E. Eftersom förändringarna är likartade i A och B respektive i C, D och E (tabell 3.2 på föregående sida), medför inte dessa sammanslagningar att man mister någon väsentligare information.

Resultaten redovisas i två hierarkiskt uppbyggda diagram (figur 3.1 och 3.2 på sid 15-16), i vilka social bakgrund valts som primär indelningsgrund, kön som sekundär och studieinriktning som den tertiära. Överst i vardera diagrammet anges andelen studerande i varje årskull som förmodligen inte skulle ha påbörjat högre utbildning om inte statliga studiemedel funnits. I lägre socialgrupper är denna andel oförändrad mellan årskullarna, medan den stiger med 10% i högre grupper. Denna skillnad i utveckling har tidigare belagts, men nu kan vi konstatera att ökningen i det övre sociala skiktet är lika stark bland kvinnor som män, vilket innebär att könsdifferensen förblir densamma. Bakom den oförändrade procentsatsen i det lägre skiktet döljer sig däremot två motstridiga tendenser, en höjning bland kvinnor och en minskning bland män. Denna utveckling medför här en avsevärd ökning av könsdifferensen, varför kvinnorna från lägre socialgrupper framstår som den kategori, som varit i särklass mest beroende av tillgången till studiemedel i den yngre årskullen.

Bland både män och kvinnor, som är födda 1948 och som kommer från *högre socialgrupper*, finns det en klar skillnad mellan studieinriktningarna, såtillvida att studiemedlen betytt mest för påbörjandet av studier vid de filosofiska fakulteterna. Även dessa skillnader kvarstår i stort sett oförändrade bland 53-orna, beroende på att ökningarna är av ungefär samma storleksordning vid båda studieinriktningarna.

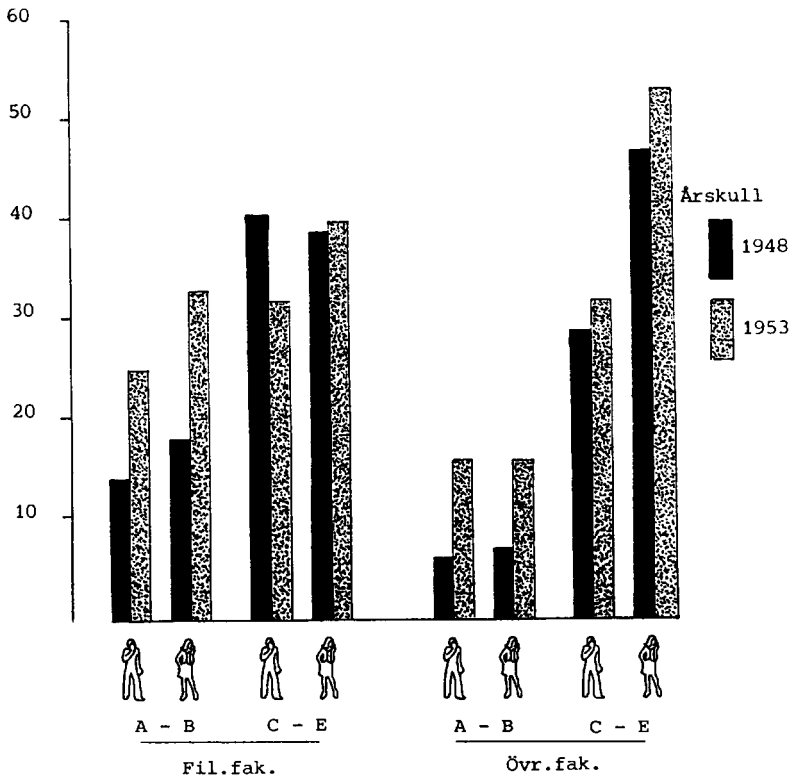
Figur 3.1 *Andel studerande födda 1948 som förmodligen inte påbörjat högre utbildning om inte studiemedel funnits. Materialet indelat successivt efter social bakgrund, kön och studieinriktning.*

Figur 3.2 *Andel studerande födda 1953 som förmodligen inte påbörjat högre utbildning om inte studiemedel funnits. Materialet indelat successivt efter social bakgrund, kön och studieinriktning.*

Bland dem från *lägre socialgrupper* födda 1948 går skillnaderna mellan studieinriktningarna åt olika håll för män och kvinnor. För männen har studiemedlen haft större rekryteringseffekt vid de filosofiska än vid de övriga fakulteterna, medan motsatsen gäller för kvinnorna. I den yngre årskullen har differensen mellan studieinriktningarna försvunnit bland männen, vilket är en följd av att procentsatsen krympt vid de filosofiska men ökat vid de övriga fakulteterna. Däremot inte bara kvarstår utan även ökar differensen bland kvinnorna, beroende på att procentsatsen ligger stilla vid filosofiska fakulteter men blivit än högre vid de övriga studieinriktningarna.

Genom att det statliga studiestödet tillskrivs mindre eller oförändrad vikt bland dem från lägre socialgrupp, men ökad vikt bland dem från högre

Figur 3.3 Andelen studerande inom olika undergrupper som förmodligen inte påbörjat högre utbildning utan studiemedel.

grupper, blir resultatet att studiemedlens betydelse som jämlikhetsskapande instrument minskat vid de *filosofiska fakulteterna*. Detta framgår mycket tydligt av figur 3.3 på föregående sida, där staplarnas höjd anger andelen studerande som förmodligen inte påbörjat högre utbildning utan tillgång till studiemedel. Vid *övriga fakulteter* kvarstår däremot de stora skillnaderna mellan socialgrupperna relativt oförändrade. Detta innebär att den sociala snedrekryteringen till bl a högre teknisk och medicinsk utbildning skulle varit avsevärt starkare även i den yngre årskullen, om inte statliga studiemedel funnits att tillgå.

Med materialet indelat endast efter kön och studieinriktning konstaterade vi på sidan 12 att studiemedlen fått ökad betydelse för alla kategorier, utom för män som studerat vid filosofiska fakulteter. Efter att ha granskat figur 3.3 skulle vi nu vilja nyansera detta uttalande och påstå att studiemedlen fått ökat rekryteringsvärde för alla, utom för *män* vid filosofiska fakulteter som kommer från lägre socialgrupper. Dessutom avslöjas det nu att den aktuella ökningen är i det närmaste obefintlig även bland *kvinnor* som kommer från lägre socialgrupper och som valt *samma* studieinriktning.

Hittills har vi kunnat visa att studiemedlen haft en påtaglig betydelse för rekryteringen till postgymnasiala studier och att denna betydelse ökat för flertalet studerandekategorier under 70-talet. Är detta enbart positivt eller kan det finnas några negativa inslag i denna utveckling? Innan denna fråga besvaras skall vi titta något närmare på dem som startat sina studier tack vare möjligheterna till studiemedel och undersöka i vilken utsträckning som de fullföljt studierna på ett framgångsrikt sätt.

För att vara framgångsrik i sina studier skall man enligt vårt kriterium ha avlagt akademisk examen vid 26 års ålder. Som tidigare diskuterats är detta ett relativt grovt mått (Reuterberg & Svensson, 1981, s 42-43), men det är det enda tillgängliga kriteriet som ger en sammanfattande bedömning av hur ungdomarnas högskolestudier utfallit.

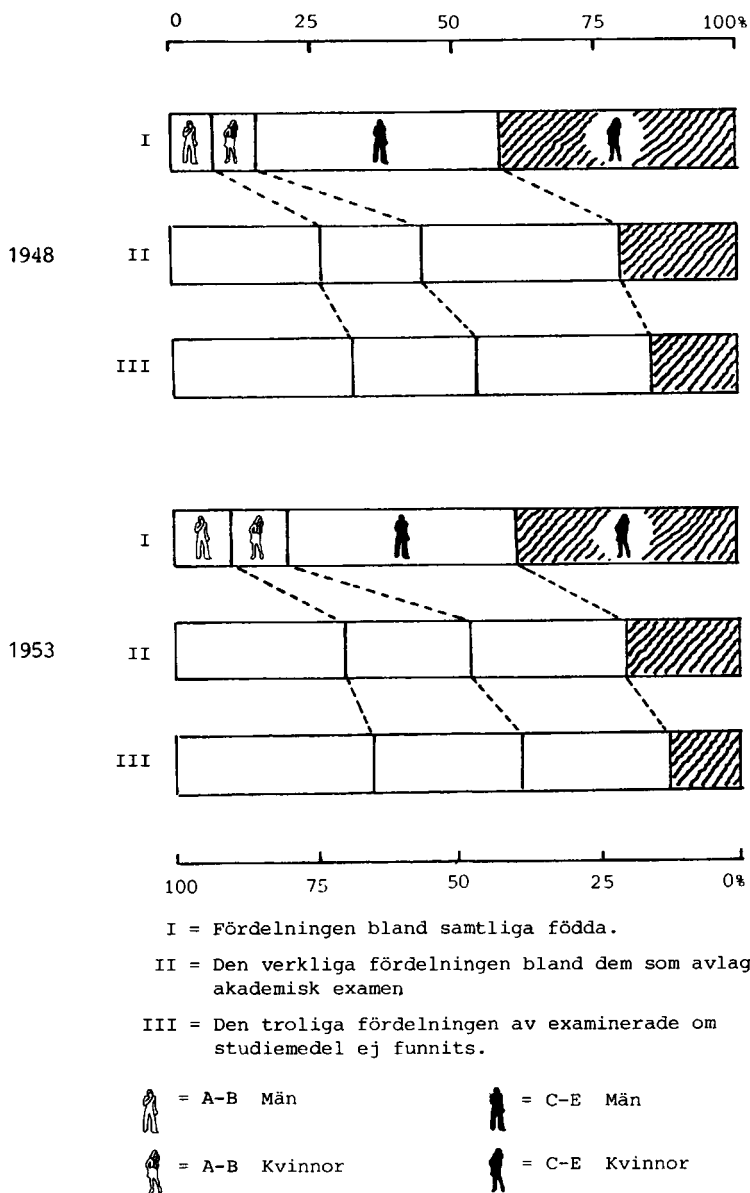
De procenttal som anges i tabell 3.3 gäller endast dem som förmodligen inte skulle ha påbörjat utbildning utan studiemedel. Dessa studerande är indelade i två huvudgrupper, de som avlagt respektive inte avlagt examen. Låt oss först betrakta dem som kommer från *högre socialgrupp*. I den äldre

Årskullen märks här en svag negativ tendens, såtillvida att procenttalen är något lägre i den grupp som fullföljt sina studier fram till en examen. I den yngre årskullen blir detta mönster än mer framträdande, ty för både män och kvinnor är procenttalen bara hälften så höga bland de examinerade som bland de icke examinerade. För de ungdomar som kommer från högre socialgrupper ger denna analys således ett något nedslående resultat - de studerande som påbörjat högre utbildning tack vare att statliga studiemedel funnits, tenderar att bli mindre framgångsrika i sina studier och denna tendens märks tydligare under senare år.

Tabell 3.3 *Andel studerande som förmodligen inte påbörjat utbildning om inte studiemedel funnits. Materialet indelat efter social bakgrund, kön, födelseår och studieframgång.*

Soc.gr.	Kön	1948			1953		
		Med ex.	Utan ex.	Diff.	Med ex.	Utan ex.	Diff.
A-B	Män	10	12	- 2	14	26	-12
	Kvinnor	10	21	-11	17	35	-18
	Samtliga	10	16	- 6	15	29	-14
C-E	Män	34	38	- 4	28	35	- 7
	Kvinnor	43	38	+ 5	50	42	+ 8
	Samtliga	38	38	0	38	37	+ 1

Vi övergår till att granska dem som kommer från *lägre socialgrupper*. Trots att procenttalen överlag är högre här - dvs att studiemedlen haft starkare rekryteringseffekter - är differenserna genomgående låga mellan dem med respektive utan examen. Bland männen är visserligen differenserna negativa i båda årskullarna, men dessa kompenseras av positiva differenser bland kvinnorna. Sammanlagt utgör således den kategori, vilken angett studiemedlen som en förutsättning för högskolestudierna, bortåt 40% såväl bland de examinerade som de icke examinerade. Som helhet betraktat har därför de studerande från lägre socialgrupper, vilka förmodligen fått avstå från högskoleutbildning om inte studiemedel funnits, varit lika framgångsrika som dem, vilka påbörjat sådana studier oavsett studiemedel. Här kan man heller inte spåra någon vikande trend mellan årskullarna.

Figur 3.4 Den sociala och könsmässiga fördelningen bland olika kategorier födda 1948 och 1953.

Vi är medvetna om att man ej kan dra alltför långtgående slutsatser från de resultat som redovisas i tabell 3.3 - kriteriet på studieframgång kan ifrågasättas, det begränsade individantalet tillåter inte en uppdelning efter studieinriktning, socialgruppsindelningen är mycket grov etc. Trots detta vill vi emellertid påstå, att resultaten tyder på att studiemedlen inte endast i fråga om rekrytering, utan även när det gäller framgång i högre studier ger ett mer positivt utfall bland ungdomar från lägre socialgrupper. Speciellt gäller detta för kvinnliga studerande, ty utan tillgång till statligt studiestöd hade kvinnor som vuxit upp i hem, där fadern var arbetare, jordbrukare eller lägre tjänsteman haft avsevärt svårare att nå fram till en akademisk examen. Detta framgår tydligt av figur 3.4 som visar att dessa kvinnor skulle ha varit än mer underrepresenterade bland dem som avlagt akademisk examen, om inte studiemedel funnits.

Tidigare i detta kapitel konstaterades att studiemedlen fått ökad betydelse för rekryteringen till högskolan, och frågan ställdes om denna utveckling varit enbart av godo. Efter att ha granskat examensfrekvensen bland dem som börjat tack vare studiemedlen, kan vi fastslå att frågan kan besvaras med ett obetingat JA, då det gäller kvinnliga studerande från de ekonomiskt svagare grupperna i samhället. Vad gäller övriga studerandekategorier är bilden mindre positiv och mera oklar, varför svaret kan diskuteras - en diskussion som vi vill återkomma till i rapportens slutkapitel.

4. OLIKA FINANSIERINGSKÄLLOR UNDER STUDIETIDEN

I detta kapitel skall vi studera vilken betydelse olika finansieringskällor haft för de studerandes försörjning under studietiden. Inledningsvis ger vi en översiktlig bild med de studerande enbart uppdelade på årskull och studieinriktning. De finansieringskällor som därvid visar sig vara av störst betydelse kommer sedan att analyseras mera ingående med en uppdelning av de studerande också på kön respektive socialgrupp.

Den fråga som belyser olika finansieringskällors betydelse lyder:

På vilket eller vilka sätt har du täckt dina levnadsomkostnader under högskolestudierna?

Ange i följande tabell vad som mest bidrog till din försörjning.

Du kan sätta flera kryss.

Frågans svarsalternativ framgår av tabell 4.1, nedan.

Tabell 4.1 *Hur har de studerande täckt sina levnadsomkostnader under studietiden? Jämförelser mellan de båda årskullarna. I procent av samtliga studerande.*

	Fil.fak.			Övr.fak.		
	1948	1953	Förändr.	1948	1953	Förändr.
Kost och logi i föräldrahemmet	10	17	+ 7	10	18	+ 8
Kontantbidrag från föräldrar och anhöriga	13	11	- 2	16	16	0
Samboende med förvärvsarbetande partner	-	11	-	-	13	-
Egna arbetsinkomster	63	68	+ 5	67	64	- 3
Statliga studiemedel	80	85	+ 5	91	91	0
Stipendier	5	5	0	7	4	- 3
Banklån eller privata lån	6	4	- 2	6	3	- 3

Anm. Alternativet "samboende med förvärvsarbetande partner" fanns ej med i enkäten till dem födda 1948.

Som framgår av tabell 4.1 har frågan inte varit exakt likalydande för de båda årskullarna. För 53-orna har ett svarsalternativ tillkommit nämligen "samboende med förvärvsarbetande partner". Att denna förändring av frågan varit motiverad visar sig i att 11 respektive 13% av de svarande markerat det nytillkomna svarsalternativet. Oftast leder en sådan förändring till att jämförelsemöjligheterna blir allvarligt försämrade. Så torde emellertid knappast vara fallet här. De studerande har nämligen fått markera hur många svarsalternativ de själva önskat. Dessutom är det nytillkomna alternativet så klart avgränsat från de övriga att det knappast kan ha inverkat på deras svarsfrekvenser.

Om vi först ser till de olika finansieringskällornas betydelse, finner vi att statliga studiemedel och egna arbetsinkomster, i nu nämnd ordning, varit de i särklass vanligaste sätten att täcka levnadsomkostnaderna. När det gäller studiemedlen har de haft sin allra största betydelse inom övriga fakulteter, där de i båda årskullarna angivits av mer än 90% av studerandegruppen. På filosofisk fakultet är motsvarande procenttal något lägre nämligen 80 respektive 85%. Dessa procentsatser överensstämmer tämligen väl med de andelar som utnyttjat studiemedlen i respektive årskull (Reuterberg & Svensson, 1982, s 18-19). Resultaten visar således att nästan samtliga studerande som haft studiemedel också ansett dem vara en viktig finansieringskälla. I och för sig är detta inte något överraskande resultat med tanke på att studiemedlen är avsedda att helt täcka levnadsomkostnaderna under studietiden.

Däremot måste man bedöma den andel studerande som angivit egna arbetsinkomster vara mycket hög. Genomgående uppgår den till två tredjedelar av samtliga studerande. Särskilt högt får detta värde anses vara för de studerande på övriga fakulteter, där möjligheterna till arbete parallellt med studierna är begränsade. Därtill kommer att det inte är lika vanligt med deltidsstudier inom dessa utbildningar. En möjlig förklaring till att egna arbetsinkomster i så stor utsträckning bedömts vara viktiga är att man här räknat in också inkomster från feriearbete.

I jämförelse med statliga studiemedel och egna arbetsinkomster spelar övriga finansieringskällor en relativt blygsam roll. De två svarsalternativ som har att göra med föräldrar och anhöriga - kontantbidrag från dessa samt

kost och logi i föräldrahemmet - har vardera angivits av färre än 20% av de studerande. Ännu mindre vikt har stipendier respektive banklån eller privata lån haft.

Vilka förändringar har då skett mellan årskullarna vad gäller sättet att finansiera studierna?

På det hela taget är förändringarna små. De två viktigaste finansieringssätten - studiemedel och egna arbetsinkomster - anges dock i något högre grad av de studerande i den yngre årskullen inom filosofisk fakultet. Där emot har det inte skett någon motsvarande förändring inom övriga fakulteter. Förutom dessa två finansieringssätt har också kost och logi i hemmet blivit en viktig finansieringskälla för fler studerande.

Att studiemedlen angivits som en viktig finansieringskälla av något fler studerande i den yngre årskullen inom filosofiska fakulteter kan inte förklaras av att det blivit vanligare att utnyttja detta stöd (Reuterberg & Svensson, 1982). Inte heller kan det förklaras av förbättringar i studiemedelssystemet. Som vi kommer att visa senare i detta kapitel är det tvärtom så att fler studerande fått svårt att försörja sig på studiemedlen. En troligare förklaring är att man generellt upplevt ökade ekonomiska svårigheter, varför studiemedlen kommit att få betydelse för allt fler trots att deras tillräcklighet minskat. Vad som ytterligare talar för att de ekonomiska svårigheterna ökat är att den andel studerande som bott kvar i föräldrahemmet stigit inom båda studieinriktningarna.

Om det nu blivit svårare att finansiera studierna, varför har då inte också de studerande på övriga fakulteter tillmätt studiemedlen ökad betydelse?

Förklaringen härtill är att studiemedelsutnyttjandet redan i den äldre årskullen är så högt - över 90% - att möjligheterna till en höjning av detta är starkt begränsade. Lägger vi därtill att nästan samtliga dessa studerande bedömt studiemedlen vara viktiga är utrymmet för en ytterligare ökning av studiemedlens betydelse praktiskt taget obefintligt.

Att egna arbetsinkomster också blivit av stor vikt för fler studerande inom filosofiska fakulteter är knappast förvånande. På dessa utbildningar

har andelen deltidsstuderande nämligen ökat under 70-talet, vilket till stor del hänger samman med en ökande tendens att påbörja studier utan avsikt att avlägga en examen. För dessa studerande utgör högskolestudierna en kompletteringsutbildning och det är då naturligt att bibehålla förvärvsarbetet vid sidan av studierna. Vi kan dock inte bortse från den möjligheten att studiefinansieringen också varit en bidragande orsak till det frekventa deltidsstuderandet inom filosofiska fakulteter. I den enkätundersökning, som genomfördes bland 53-orna, anger nämligen en fjärdedel av de deltidsstuderande att de valt denna studieform av ekonomiska skäl.

som antytts ovan har den andel studerande som klarat sig bra på studiemedlen minskat mellan årskullarna. Vi skall här närmare granska hur stor denna förändring är samt om den varierar med kön och med social bakgrund. Den fråga som ställts i detta sammanhang lyder:

I vilken utsträckning kunde du finansiera dina studier med hjälp av studiemedel?

- I full utsträckning*
- I stor utsträckning (ca 75%)*
- I viss utsträckning (ca 50%)*
- I ringa utsträckning (ca 25%)*
- Inte alls. Använde ej studiemedel*

För att undvika alltför små gruppstorlekar har vi här slagit samman de två svarsalternativen *I full utsträckning* och *I stor utsträckning* till en kategori liksom de två alternativen *I viss utsträckning* och *I ringa utsträckning*. De studerande som markerat *Inte alls. Använde ej studiemedel* utelämnas eftersom de ju inte kan bedöma studiemedlens tillräcklighet.

Trots de sammanslagningar som nämnts ovan är det inte möjligt att göra en samtidig uppdelning på kön och socialgrupp i de fortsatta analyserna. Ett sådant förfarande skulle nämligen förutsätta att de två studieinriktningarna fördes samman för att uppnå tillräckligt stora grupper. Att slå samman studieinriktningarna skulle dock vara ett allvarligare ingrepp eftersom det finns stora skillnader mellan dem vad gäller studiebetingselser. Därtill kommer att utbildningarna inom övriga fakulteter leder fram till yrken som normalt kräver en fullständig examen, vilket inte gäller i lika hög grad inom de filosofiska fakulteterna.

Tabell 4.2 *Andel studerande som kunnat finansiera studierna i full eller stor utsträckning med hjälp av studiemedel. I procent av samtliga studerande som haft studiemedel.*

Födda	Fil.fak.	Övr.fak.
1948	78	81
1953	70	74
Förändring	- 8	- 7

Resultaten i tabell 4.2 understryker vad vi tidigare kunnat konstatera, nämligen att studiemedlen är en mycket viktig finansieringskälla. Inte mindre än 70-80% av de studerande säger sig ju ha kunnat finansiera sina studier i full eller stor utsträckning med hjälp av detta stöd. Denna andel är dessutom något högre för övriga fakulteter än för filosofisk fakultet. Som vi tidigare sagt har dock de studerande i den yngre årskullen inte kunnat försörja sig i lika hög grad med hjälp av studiemedel som de i den äldre. Andelen studerande som markerat i full eller stor utsträckning sjunker nämligen med 8 procentenheter inom filosofisk fakultet och med 7 inom övriga fakulteter.

Som framgår av tabell 4.3 nedan, sjunker dessa andelar också för båda könen men mest för männen. Eftersom de redan i den äldre årskullen klarade sig sämre på studiemedlen än kvinnorna leder förändringarna till att könsskillnaderna blivit ännu mera markerade bland 53-orna.

Tabell 4.3 *Andel studerande som kunnat finansiera sina studier i full eller stor utsträckning med hjälp av studiemedel. Jämförelser mellan årskullar och kön.*

Födda	Fil.fak.			Övr.fak.		
	Män	Kvinnor	Samtl.	Män	Kvinnor	Samtl.
1948	72	84	78	77	91	81
1953	61	81	70	67	86	74
Förändring	-11	- 3	- 8	-10	- 5	- 7

Tabell 4.4 *Andel studerande som kunnat finansiera sina studier i full eller stor utsträckning med hjälp av studiemedel. Jämförelser mellan årskullar och socialgrupper.*

Födda	Fil.fak.			Övr.fak.		
	A-B	C-E	Samtl.	A-B	C-E	Samtl.
1948	74	81	78	81	82	81
1953	72	67	70	73	75	74
Förändring	- 2	-14	- 8	- 8	- 7	- 7

Av tabell 4.4 kan vi utläsa att svårigheterna att finansiera studierna med hjälp av studiemedel ökat lika starkt för båda socialgrupperna inom övriga fakulteter. På filosofisk fakultet är det däremot främst studerande från lägre socialgrupp, som upplevt ökade problem. Från att tidigare ha varit den grupp som klarat sig bäst på studiemedlen inom filosofisk fakultet har de från låg socialgrupp nu blivit den grupp som upplever de största svårigheterna.

När de studerande således upplevt det allt svårare att finansiera sina studier med hjälp av studiemedlen är det av intresse att också studera i vilken utsträckning detta kompenseras av förvärvsarbete vid sidan av studierna. Tyvärr saknar vi information om i vilken utsträckning 48-orna haft sådant förvärvsarbete. Däremot ingår en sådan fråga i den enkät som 53-orna besvarat. Frågans exakta lydelse är:

Förvärvsarbetade du under terminstid, parallellt med studierna?

- () *Nej, aldrig*
- () *Ja, under vissa terminer*
- () *Ja, under varje termin*

Svarsfördelningen på denna fråga redovisas i tabellerna 4.5 och 4.6. Denna fördelning innefattar samtliga högskolestuderande i den yngre årskullen, dvs även de som aldrig utnyttjat studiemedlen.

Resultaten i dessa tabeller måste emellertid tolkas med viss försiktighet. En viktig anledning härtill är att vi inte känner till vilken omfattning förvärvsarbetet haft. Bland dem som studerat på heltid och innehaft studiemedel bör arbetet i allmänhet vara av begränsad omfattning, eftersom rätten att inneha studiemedel är förenad med ett inkomsttak. Bland övriga studerandekategorier kan arbetet däremot ha varit omfattande. Detta gäller även de som studerat på deltid och haft studiemedel eftersom inkomstgränsen för dem är betydligt högre än för motsvarande heltidsstuderande. Vi har följaktligen att räkna med att det finns stora skillnader i förvärvsarbetets omfattning bland de studerande som säger sig ha arbetat parallellt med studierna.

En annan anledning till att resultaten bör tolkas med försiktighet är att vi inte kan klarlägga motiven till att förvärvsarbeta vid sidan av studierna. För dem som inte haft studiemedel torde detta arbete huvudsakligen vara ekonomiskt betingat. För dem som haft detta stöd torde däremot de ekonomiska faktorerna spelat en betydligt mindre roll. Som vi tidigare visat har ju huvudparten av dessa studerande kunnat försörja sig i full eller stor utsträckning med hjälp av studiemedel. Dock finns det en studerandegrupp som ansett studiemedlen vara otillräckliga. Denna grupp omfattar dels sådana för vilka studiemedlen de facto är för låga. Främst gäller detta heltidsstuderande som inte bott kvar i föräldrahemmet och som heller inte kunnat få något ekonomiskt stöd från föräldrar och anhöriga, vilket visats i en undersökning från Statistiska centralbyrån (1981). Dessutom finns det här sådana studerande, som eftersträvat en högre levnadsstandard än den studiemedlen är avsedda för. Båda dessa grupper kan sägas ha haft ekonomiska motiv för sitt förvärvsarbete även om motiven är av olika karaktär.

Slutligen har vi att räkna med att somliga studerande arbetat också av andra skäl än ekonomiska. Som exempel på sådana viktiga skäl kan nämnas att få praktik och att få kontakter med arbetslivet för att därigenom underlätta övergången från studier till yrkesverksamhet.

Som tidigare angivits saknar vi möjligheter att helt klargöra vilken betydelse de ekonomiska faktorerna haft i förhållande till andra faktorer. Vi återkommer dock till denna fråga senare i detta kapitel. Dessförinnan skall vi granska vilka skillnader som finns mellan olika studerandegrupper vad gäller förekomsten av förvärvsarbete under terminstid.

Tabell 4.5 *I vilken utsträckning har de studerande förvärvat arbetat under terminstid? Jämförelser mellan studieinriktningar och kön.*

	Fil.fak.			Övr.fak.		
	Män	Kvinnor	Samtl.	Män	Kvinnor	Samtl.
Ja, varje termin	32	18	26	12	9	11
Ja, vissa terminer	37	38	38	45	42	44
Nej, aldrig	31	43	36	42	49	45
Totalt	100	100	100	100	100	100

Av tabell 4.5 framgår att studerande på filosofiska fakulteter arbetat i större utsträckning än de på övriga fakulteter. Denna skillnad är helt i linje med vad vi tidigare funnit nämligen att de studerande på filosofiska fakulteter dels utnyttjat studiemedel i minst utsträckning, dels kunnat klara sig på dessa i något lägre grad än vad som gäller de studerande på övriga fakulteter. Därtill kommer att de deltidsstuderande, som normalt förvärvat arbetar vid sidan av studierna, huvudsakligen återfinns på utbildningar inom de filosofiska fakulteterna.

De könsskillnader som framträder i tabell 4.5 och som innebär att männen arbetat i störst utsträckning kan inte förklaras av att männen utnyttjat studiemedlen i minst utsträckning (Reuterberg & Svensson, 1982, s 20). Däremot torde de åtminstone delvis hänga samman med att männen haft svårare att försörja sig med hjälp av studiemedlen. Som vi visat i tabell 4.3 är det ca 20% fler kvinnor än män som kunnat finansiera sina studier i full eller stor utsträckning via detta stöd.

De skillnader i förvärvsarbete som finns såväl mellan studieinriktningar som mellan könen tyder på att förvärvsarbete ersatt studiemedlen som finansieringskälla när dessa inte utnyttjats eller att förvärvsarbetet fått utgöra en komplettering till studiemedlen, när dessa inte upplevts tillräckliga för att finansiera studierna. Så långt erbjuder resultaten knappast några tolkningsproblem. Mer svårtolkade är däremot de socialgruppsskillnader i förvärvsarbete, vilka redovisas i tabell 4.6 på nästa sida.

Tabell 4.6 *I vilken utsträckning har de studerande förvärvsarbetat under terminstid? Jämförelser mellan socialgrupper.*

	Fil.fak.			Övr.fak.		
	A-B	C-E	Samtl.	A-B	C-E	Samtl.
Ja, varje termin	24	28	26	13	9	11
Ja, vissa terminer	43	32	38	47	41	44
Nej, aldrig	33	41	36	40	50	45
Totalt	100	100	100	100	100	100

Som framgår av tabell 4.6 har de studerande som kommer från högre socialgrupper arbetat i större utsträckning än de från lägre. Denna skillnad kan inte förklaras vare sig av att studiemedlen utnyttjats i olika stor utsträckning eller av att man kunnat finansiera studierna i olika hög grad med hjälp av dessa medel. För att förklara denna socialgruppsdifferens skulle vi behöva känna till motiven för att man arbetat parallellt med studierna. Som tidigare sagts saknas tyvärr denna information.

Vi kan dock i någon mån belysa de ekonomiska faktorernas betydelse i detta sammanhang genom att relatera förvärvsarbetet till hur väl man kunnat försörja sig med hjälp av studiemedlen. Härvid måste vi begränsa analysen till att gälla de studerande som haft studiemedel. Övriga studerande är nämligen så få att resultaten blir alltför osäkra.

Utgångspunkten för denna analys är att de studerande som kunnat försörja sig helt med hjälp av studiemedlen inte tvingats att arbeta för att klara sitt uppehälle. För dem har således förvärvsarbete under terminstid huvudsakligen andra orsaker. Bland dem som inte kunnat försörja sig helt på studiemedlen kan naturligtvis också finnas andra skäl än tvingande ekonomiska för att arbeta parallellt med studierna men huvudparten torde ha varit tvungna att arbeta för att klara sitt uppehälle.

Andelen förvärvsarbetande bland dem som kunnat försörja sig helt med hjälp av studiemedlen ger således ett mått på hur vanligt det varit att arbeta

av andra orsaker än för att klara sitt uppehälle. På motsvarande sätt ger andelen förvärvsarbete bland dem som haft svårt att försörja sig på studiemedlen ett mått på den samlade effekten av sådana ekonomiska skäl och av andra skäl. Genom att beräkna differensen mellan dessa båda andelar får vi ett - låt vara grovt - mått på hur vanligt det är att förvärvsarbete parallellt med studierna för att klara sitt uppehälle trots att man haft studiemedel.

Tabell 4.7 *Förvärvsarbete under terminstid bland studerande som kunnat försörja sig i olika hög grad med hjälp av studiemedel. Jämförelser mellan socialgrupper.*

Försörjningsgrad med hjälp av studiemedel	Fil.fak.		Övr.fak.	
	A-B	C-E	A-B	C-E
Full utsträckning	52	27	50	29
Viss eller ringa utsträckning	72	84	70	68
Differens	-20	-57	-20	-39

I tabell 4.7 finner vi förklaringen till varför de studerande från hög socialgrupp arbetat i störst utsträckning. Bland dem har det nämligen varit dubbelt så vanligt som bland studerande från låg socialgrupp att arbeta av andra skäl än för att klara studiefinansieringen (se översta raden i tabellen). Sådana ekonomiska skäl har däremot haft störst betydelse bland dem från låg socialgrupp, vilket framgår av differenserna i tabell 4.7. Eftersom det generellt sett är relativt få studerande som tvingats arbeta för att finansiera sina studier får dock de ekonomiska faktorerna en relativt liten betydelse för den totala andelen förvärvsarbete. Detta medför att förvärvsarbetet blir minst vanligt inom lägre socialgrupper.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att studiemedel och egna arbetsinkomster varit de klart vanligaste finansieringskällorna för högre studier. Deras betydelse har också ökat något bland de studerande på filosofisk fakultet. Att det inte skett någon motsvarande förändring inom övriga fakulteter torde hänga samman dels med att studiemedlen där hade så stor betydelse

se redan i den äldre årskullen att en ytterligare ökning knappast varit möjlig, dels med att de studerande på övriga fakulteter haft svårare att kombinera studierna med förvärvsarbete.

Den troligaste förklaringen till att fler studerande angivit både studiemedel och eget arbete som viktiga finansieringskällor är att man upplevt ökade svårigheter med studiefinansieringen. Detta visar sig dels genom att en stigande andel bott kvar i föräldrahemmet under studietiden, dels genom att fler studerande upplevt svårigheter med att klara sig på enbart studiemedel. När studiemedlen upplevts otillräckliga har detta kompensrats av förvärvsarbete parallellt med studierna. Allt sådant arbete är dock inte betingat av tvingande ekonomiska skäl, vilket framgår av att många studerande arbetat trots att de kunnat försörja sig på studiemedlen.

5. FINANSIERINGSKÄLLOR OCH EXAMENSFREKVENSN

I rapporten "Ökad börda - minskad vikt?" (Reuterberg & Svensson, 1982) konstaterades att de studerande som är födda 1953 hade en klart lägre examensfrekvens än de som är födda 1948. Bland studerande på filosofisk fakultet hade den sjunkit med 11 procentenheter och bland dem på övriga fakulteter med 14. I och för sig var detta resultat inte anmärkningsvärt. Liknande tendenser hade tidigare visats bl a i offentlig statistik (SCB, 1980). Av större intresse var att examensfrekvensen sjunkit mest bland de studerande som haft studiemedel.

Vi kommer i detta kapitel att närmare undersöka vilken roll studiemedlens tillräcklighet kan ha spelat för den sjunkande examensfrekvensen. Dessutom skall vi studera vilken betydelse förvärvsarbete vid sidan av studierna haft i detta sammanhang. Av skäl som vi redogjort för tidigare kan förvärvsarbetets roll granskas enbart för de studerande som är födda 1953.

Vilken betydelse har studiemedlens tillräcklighet för examensfrekvensen?

Vilken roll studiemedlen spelat för den sjunkande examensfrekvensen är beroende dels av de förändringar som skett vad gäller studiemedlens tillräcklighet, dels av sambandet mellan examensfrekvens och finansieringsgrad via studiemedel. Det förstnämnda studerades i föregående kapitel. Vad som här återstår är att granska hur starkt sambandet är mellan examensfrekvens och finansieringsgrad via studiemedel.

När det gäller 48-orna har vi redan tidigare visat att det föreligger ett sådant samband (Reuterberg & Svensson, 1981, s 78). Den högsta examensfrekvensen har de studerande, som kunnat försörja sig i full utsträckning på studiemedlen. Däremot har vi inte tidigare kunnat göra motsvarande analys för 53-orna eftersom enkätuppgifter saknats.

Vi kommer dock här att redovisa sambanden för båda årskullarna varigenom man kan studera om studiemedlens tillräcklighet förändrat sin betydelse för studieframgång.

För att få ett så känsligt mått som möjligt på sambandet mellan studiemedlens tillräcklighet och studieförloppet kommer vi att beräkna differensen i examensfrekvens mellan å ena sidan de studerande som klarat sig i full utsträckning på studiemedlen och å andra sidan de som endast kunnat försörja sig i viss eller ringa utsträckning på detta stöd. Ju större denna differens blir desto högre blir det aktuella sambandet och desto större betydelse har studiemedlen haft. Vidare redovisas de förändringar som skett i examensfrekvens bland studerande som kunnat försörja sig i lika hög grad på studiemedlen i de två årskullarna.

Tabell 5.1 *Examensfrekvens bland studerande, som kunnat finansiera sina studier i olika hög grad via studiemedel. Jämförelser mellan studieinriktningar.*

Finansieringsgrad via studiemedel	Fil.fak.			Övr.fak.		
	Hög *)	Låg *)	Diff.	Hög	Låg	Diff.
Födda 1948	51	33	18	90	68	22
Födda 1953	34	30	4	83	50	33
Förändring	-17	- 3		- 7	-18	

*) Hög finansieringsgrad innebär att studierna finansierats i full utsträckning via studiemedel, låg finansieringsgrad att studierna finansierats i viss eller ringa utsträckning. De studerandes fördelning på var och en av finansieringsnivåerna framgår av bilaga IV.

Av tabell 5.1 framgår att examensfrekvensen inom filosofisk fakultet sjunkit mest bland de studerande som kunnat försörja sig helt på studiemedlen. Bland dem på övriga fakulteter är nedgången däremot störst bland dem som haft svårt att finansiera studierna med hjälp av detta stöd. Dessa förändringar leder till att differensen mellan kategorierna "hög" och "låg" närmar sig noll vid filosofisk fakultet medan den ökar med 11 enheter inom övriga fakulteter. Annorlunda uttryckt innebär detta att sambandet mellan studiemedlens tillräcklighet och examensfrekvens nästan helt

utplånats inom filosofisk fakultet medan det däremot stärkts inom övriga fakulteter.

Tabell 5.2 *Examensfrekvens bland studerande på filosofiska fakulteter, som kunnat finansiera sina studier i olika hög grad via studiemedel. Jämförelser mellan socialgrupper.*

Finansieringsgrad via studiemedel	A-B			C-E		
	Hög	Låg	Diff.	Hög	Låg	Diff.
Födda 1948	53	28	25	50	38	12
Födda 1953	32	27	5	35	32	3
Förändring	-21	- 1		-15	- 6	

Tabell 5.3 *Examensfrekvens bland studerande på övriga fakulteter, som kunnat finansiera sina studier i olika hög grad via studiemedel. Jämförelser mellan socialgrupper.*

Finansieringsgrad via studiemedel	A-B			C-E		
	Hög	Låg	Diff.	Hög	Låg	Diff.
Födda 1948	94	68	26	88	67	21
Födda 1953	83	53	30	83	48	35
Förändring	-11	-15		- 5	-19	

De tendenser, som vi fann i tabell 5.1 för respektive studieinriktning totalt, gäller också för var och en av socialgrupperna. Man bör dock lägga märke till att inom övriga fakulteter har studiemedlens betydelse ökat mest bland de studerande som kommer från låg socialgrupp.

Tabell 5.4 *Examensfrekvens bland studerande på filosofiska fakulteter, som kunnat finansiera sina studier i olika hög grad via studiemedel. Jämförelser mellan kön.*

Finansieringsgrad via studiemedel	Män			Kvinnor		
	Hög	Låg	Diff.	Hög	Låg	Diff.
Födda 1948	60	33	27	45	33	12
Födda 1953	36	32	4	32	23	9
Förändring	-24	- 1		-13	-10	

Tabell 5.5 *Examensfrekvens bland studerande på övriga fakulteter, som kunnat finansiera sina studier i olika hög grad via studiemedel. Jämförelser mellan kön.*

Finansieringsgrad via studiemedel	Män			Kvinnor		
	Hög	Låg	Diff.	Hög	Låg	Diff.
Födda 1948	89	63	26	92	92	0
Födda 1953	75	50	25	91	55	36
Förändring	-14	-13		- 1	-37	

Av tabellerna 5.4 och 5.5 kan vi utläsa att inom filosofisk fakultet har studiemedlen fått en minskad betydelse för examensfrekvens i första hand bland männen. Bland kvinnorna är däremot denna betydelse i det närmaste oförändrad. Vad beträffar övriga fakulteter kan vi konstatera att den ökning som där skett av studiemedlens betydelse uteslutande gäller för kvinnor. Genom de förändringar som skett mellan årskullarna har studiemedlens tillräcklighet kommit att få större betydelse för kvinnor än för män inom båda studieinriktningarna i den yngre årskullen. Bland 48-orna var förhållandet det motsatta.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att finansieringsgrad via studiemedel nästan helt förlorat sin betydelse för examensfrekvensen inom filosofiska fakulteter. Bland de studerande på övriga fakulteter är däremot utvecklingen den rakt motsatta. Här har nämligen studiemedlens betydelse ökat mellan årskullarna och dessutom på ett sådant sätt att deras tillräcklighet kommit att betyda mest för examensfrekvensen bland kvinnor och bland studerande från lägre socialgrupper.

När vi nu känner såväl studiemedlens finansieringsgrad som dess samband med examensfrekvensen i de båda årskullarna är det möjligt att bestämma vilken roll den minskade finansieringsgraden spelat för att examensfrekvensen sjunkit bland dem med studiemedel. Vi går här inte in på någon detaljerad beskrivning av tillvägagångssättet. För en sådan redogörelse hänvisas till bilaga V.

I följande tablåer redovisas den faktiska examensfrekvensen för var och en av de två årskullarna (rad 1 och 2). Dessutom har vi beräknat hur hög examensfrekvensen skulle varit bland 53-orna om de hade kunnat finansiera sina studier i exakt lika hög grad som dem födda 1948 (rad 3) samt hur hög examensfrekvensen skulle varit bland 53-orna om samtliga studerande kunnat försörja sig i full utsträckning med hjälp av studiemedel (rad 4).

Som framgår av rad 5 i tabblån har examensfrekvensen sjunkit med totalt sett 13 procentenheter inom filosofisk fakultet. Denna nedgång är vidare något större för studerande från låg socialgrupp än för dem från hög.

Vilken roll har då studiemedlens försämrade finansieringsgrad spelat för nedgången i examensfrekvens?

Svaret på denna fråga är: *ingen*. Om vi jämför värdena på rad 6 i tabblån med dem på rad 5 finner vi nämligen att examensfrekvensen skulle ha sjunkit exakt lika mycket även om de studerande födda 1953 hade kunnat finansiera sina studier via studiemedel i lika stor utsträckning som dem födda 1948. Som framgår av värdena på rad 7 skulle nedgången i examensfrekvens inte hejdats i någon större utsträckning ens om studiemedlen hade förbättrats så mycket att samtliga studerande hade kunnat försörja sig helt på dem.

FILOSOFISKA FAKULTETER	SOCIALGRUPP		KÖN		SAMTLIGA
	A-B	C-E	Män	Kvinnor	
1. Faktisk examensfrekvens bland dem födda 1948	43	47	48	42	45
2. Faktisk examensfrekvens bland dem födda 1953	32	32	34	30	32
3. Examensfrekvens bland dem födda 1953 om studiemedlen haft samma finansieringsgrad bland dem som bland 48-orna	32	32	34	30	32
4. Examensfrekvens bland dem födda 1953 om samtliga studerande kunnat finansiera sina studier i full utsträckning via studiemedel	32	35	36	32	34
5. Faktisk förändring i examensfrekvens (2-1)	-11	-15	-14	-12	-13
6. Förändring i examensfrekvens om studiemedlen haft samma finansieringsgrad bland 53-or som bland 48-or (3-1)	-11	-15	-14	-12	-13
7. Förändring i examensfrekvens om samtliga 53-or kunnat finansiera studierna helt via studiemedel (4-1)	-11	-12	-12	-10	-11

Dessa resultat är naturligtvis en konsekvens av att sambandet mellan examensfrekvens och studiefinansiering nästan helt försvunnit bland 53-orna på filosofiska fakulteter. Som vi tidigare sagt innebär detta låga samband nämligen att studiemedlen i stort sett förlorat sin betydelse för examensfrekvensen inom denna studieinriktning.

Bland de studerande på övriga fakulteter har ju däremot finansieringsgraden via studiemedel fått en ökad betydelse för examensfrekvensen. Det finns därför anledning förvänta att den sjunkande examensfrekvensen här åtminstone till någon del förklaras av att studiemedlens tillräcklighet minskat mellan årskullarna. I vilken utsträckning så är fallet framgår av tablån på nästa sida.

ÖVRIGA FAKULTETER	SOCIALGRUPP		KÖN		SAMTLIGA
	A-B	C-E	Män	Kvinnor	
1. Faktisk examensfrekvens bland dem födda 1948	82	84	79	92	83
2. Faktisk examensfrekvens bland dem födda 1953	71	70	62	85	70
3. Examensfrekvens bland dem födda 1953 om studiemedlen haft samma finansieringsgrad bland dem som bland 48-orna	73	73	64	87	72
4. Examensfrekvens bland dem födda 1953 om samtliga studerande kunnat finansiera sina studier i full utsträckning via studiemedel	83	83	75	91	83
5. Faktisk förändring i examensfrekvens (2-1)	-11	-14	-17	- 7	-13
6. Förändring i examensfrekvens om studiemedlen haft samma finansieringsgrad bland 53-or som bland 48-or (3-1)	- 9	-11	-15	- 5	-11
7. Förändring i examensfrekvens om samtliga 53-or kunnat finansiera studierna helt via studiemedel (4-1)	+ 1	- 1	- 4	- 1	0

Av rad 5 i tablan framgår att examensfrekvensen bland dem som haft studiemedel sjunkit lika mycket inom övriga som inom filosofiska fakulteter - dvs med 13 procentenheter. Denna nedgång är vidare något större i socialgrupp C-E jämfört med A-B och betydligt större bland män än bland kvinnor.

Hade de studerande i den yngre årskullen kunnat finansiera sina studier i lika hög utsträckning via studiemedel som de i den äldre skulle nedgången i examensfrekvens blivit endast 2 procentenheter mindre och det skulle inte ha påverkat de skillnader som finns i examensfrekvens mellan olika studerandekategorier. Om studiemedlen däremot hade förbättrats så att samtliga studerande kunnat försörja sig helt på dem skulle examensfrekvensen inte alls sjunkit mellan de båda årskullarna. Inte heller skulle könsskillnaden i examensfrekvens till kvinnornas fördel varit lika stor som nu är fallet.

Resultaten tyder således på att studiemedlens minskade tillräcklighet spelat en mycket blygsam roll för den nedgång som skett i examensfrekvens bland

studerande med studiemedel. Bland de studerande på *filosofisk fakultet* tycks studiemedlens tillräcklighet nästan helt sakna betydelse för benägenheten att avlägga en fullständig examen. I stället torde det här vara andra faktorer som är avgörande. Som exempel på tänkbara sådana faktorer kan nämnas en minskad examensavsikt redan då studierna påbörjas samt en minskad motivation att fullfölja studierna fram till examen. Under dessa betingelser går det knappast att påverka examensfrekvensen genom att höja studiemedlen. Som resultaten visat skulle examensfrekvensen inte öka med mer än ett par procentenheter även om studiemedlen blev så generöst tilltagna att samtliga studerande kunde försörja sig på dem i full utsträckning.

Inom *övriga fakulteter* har däremot finansieringsgrad via studiemedel en viss betydelse för examensfrekvensen och denna betydelse har dessutom ökat mellan årskullarna. Trots detta kan ändå bara en liten del av nedgången i examensfrekvens förklaras av att de studerande i den yngre årskullen fått svårare att försörja sig på studiemedlen. För att helt motverka denna nedgång hade studiemedlen behövt vara så generösa att samtliga studerande kunnat klara sin försörjning i full utsträckning på dem.

Vad betyder förvärvsarbete vid sidan av studierna för examensfrekvens?

Den studie vi här skall göra av förvärvsarbetets betydelse för examensfrekvensen kan enbart gälla dem födda 1953. Anledningen härtill är, som vi tidigare angivit, att det saknas uppgifter om förvärvsarbete bland 48-orna. Dock kommer dessa analyser att omfatta samtliga 53-or - dvs också de drygt 10% som studerat utan studiemedel. Detta gör att de examensfrekvenser, som här kommer att redovisas inte är helt jämförbara med dem i föregående avsnitt, vilka avsåg enbart studerande med studiemedel.

Trots att samtliga 53-or ingår i analyserna måste de studerande som arbetat varje termin slås samman med dem som arbetat vissa terminer. Detta hänger samman med att få studerande framför allt inom övriga fakulteter haft förvärvsarbete vid sidan av studierna varje termin. Genom denna sammanslagning blir den grupp som arbetat vid sidan av studierna tämligen heterogen vad gäller arbetets omfattning. Detta leder i sin tur till att vi får ett mindre känsligt mått på förvärvsarbetets betydelse.

Tabell 5.6 *Skillnaden i examensfrekvens mellan studerande som inte arbetat och studerande som arbetat under terminstid. Jämförelser mellan studieinriktningar och socialgrupper.*

	Fil.fak.			Övr.fak.		
	A-B	C-E	Samtl.	A-B	C-E	Samtl.
Ej arbetat	39	38	39	78	76	77
Arbetat	26	24	25	63	63	63
Differens	13	14	14	15	13	14

Tabell 5.7 *Skillnader i examensfrekvens mellan studerande som inte arbetat och studerande som arbetat under terminstid. Jämförelser mellan kön.*

	Fil.fak.			Övr.fak.		
	Män	Kvinnor	Samtl.	Män	Kvinnor	Samtl.
Ej arbetat	42	36	39	68	89	77
Arbetat	29	19	25	55	78	63
Differens	13	17	14	13	11	14

Av tabellerna 5.6 och 5.7 framgår att de studerande som arbetat vid sidan av studierna har en klart lägre examensfrekvens jämfört med dem som inte haft något sådant arbete. Inom båda studieinriktningarna uppgår differensen till 14 procentenheter och den är av samma storleksordning oavsett kön och socialgruppstillhörighet.

Resultaten visar således att förvärvsarbete vid sidan av studierna haft en negativ effekt för examensfrekvensen bland 53-orna. Om vi nu antar att andelen förvärvsarbetande ökat mellan årskullarna - vilket förefaller rimligt mot bakgrund av studiemedlens försämrade finansieringsgrad - leder detta till att förvärvsarbetet också varit en bidragande orsak till den sjunkande examensfrekvensen mellan årskullarna. I vilken utsträckning så är fallet kan vi tyvärr inte avgöra. Detta skulle nämligen kräva samma information om 48-ornas förvärvsarbete som den vi har för 53-orna. Man kan emellertid göra en skattning av den maximala effekt som förvärvsarbetet kan ha haft för den sjunkande examensfrekvensen. En sådan skattning utgår nämligen ifrån antagandet att förvärvsarbetet helt saknat betydelse bland 48-orna. Om så vore fallet skulle den effekt som förvärvsarbetet haft för nedgången i examensfrekvens mellan årskullarna vara densamma som förvärvsarbetets effekt på examensfrekvensen bland 53-orna. Som mått på denna effekt beräknar vi således differensen i examensfrekvens mellan de 53-or som ej förvärvsarbetat och samtliga 53-or.

Tabell 5.8 *Nedgång i examensfrekvens mellan årskullarna och den maximala effekten av förvärvsarbete på denna nedgång.*

	Fil.fak.	Övr.fak.
Examensfrekvens bland de 53-or som ej förvärvsarbetat	39	77
Examensfrekvens bland samtliga 53-or	32	70
Maximal effekt av förvärvsarbete på nedgången i examensfrekvens mellan årskullarna	7	7
Verklig nedgång i examensfrekvens mellan årskullarna	11	12

Av tabell 5.8 framgår att förvärvsarbete vid sidan av studierna som mest kan förklara 7% av de totalt 11 respektive 12% som examensfrekvensen sjunkit med mellan årskullarna. I realiteten torde effekten vara betydligt mindre. Anledningen härtill är, som vi diskuterat ovan, att det säkerligen förekommit förvärvsarbete också bland dem födda 1948. Det mest väsentliga i detta sammanhang är dock att konstatera att även om det föreligger ett klart samband mellan förvärvsarbete och examensfrekvens kan detta arbete

ingalunda helt förklara den nedgång i examensfrekvens, som skett mellan årskullarna.

Sammanfattningsvis har resultaten visat att bland de studerande på filosofisk fakultet har studiemedlens tillräcklighet nästan helt förlorat sin betydelse för examensfrekvensen. Däremot påverkas den i negativ riktning av att de studerande förvärvsarbetat vid sidan av studierna. Inom övriga fakulteter har såväl studiemedlens tillräcklighet som förvärvsarbete vid sidan av studierna påverkat examensfrekvensen. Denna sjunker nämligen om studiemedlen varit otillräckliga och om de studerande arbetat under terminstid. Dessa faktorer tillsammans kan dock ingalunda förklara hela den nedgång i examensfrekvens som skett mellan årskullarna. Följaktligen måste denna till en betydande del förklaras av andra faktorer än en minskad finansieringsgrad via studiemedel och en ökad andel förvärvsarbetande.

6. SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Denna undersökning ingår i forskningsprojektet STUDIESTÖD OCH POSTGYMNASIAL UTBILDNING. Projektets syfte är att ge en fördjupad kunskap om hur det nuvarande studiemedelssystemet utnyttjats samt dess betydelse för rekrytering och studieframgång. Mera konkret innebär detta att man försöker besvara följande frågor:

- 1) I vilken utsträckning utnyttjas studiemedlen av olika studerandekategorier?
- 2) Till vilken grad kan man finansiera studierna med dessa medel?
- 3) Vad har studiemedlen betytt för beslutet att påbörja högre studier och för möjligheterna att fullfölja dem på ett framgångsrikt sätt?
- 4) Hur kan det nuvarande studiemedelssystemet förbättras?

I denna undersökning granskar vi om studiemedlens betydelse som rekryteringsinstrument, liksom dess funktion som finansieringskälla, förändrats sedan mitten av 60-talet, då det nuvarande studiemedelssystemet infördes. Undersökningen har möjliggjorts tack vare tillgången till olika typer av register- och enkätdata för två riksrepresentativa stickprov av studerande födda 1948 och 1953.

Studiemedlen som rekryteringsinstrument

Bland dem som är födda 1948 anger en fjärdedel att de förmodligen inte skulle ha påbörjat högre utbildning, om inte studiemedel funnits att tillgå. Bakom denna siffra döljer sig en markant socialgruppskillnad - bland akademikerbarnen är andelen 10% och bland arbetarbarnen 50%. De statliga studiemedlen har således befrämjat tillströmningen till och demokratiseringen av den högre utbildningen, ty utan detta stöd hade det totala studerandeantalet varit klart lägre och den sociala snedrekryteringen än kraftigare. Detta gäller i varje fall under slutet av 60- och början av 70-talet då merparten av 48-orna bedrev sina studier och då studiemedelssystemet var relativt nytt. Vad har hänt sedan?

Går vi till 53-orna som huvudsakligen studerade under mitten och slutet av 70-talet blir bilden något annorlunda. Här är det närmare 30% - dvs en större andel - som säger, att de förmodligen fått avstå från högskoleutbildning om inte studiemedlen funnits. Bakom denna totala ökning kan man dock spåra skilda utvecklingslinjer inom olika undergrupper. Höjningen åstadkommes genom att det är fler från högre socialgrupp som blivit beroende av studiemedlen, medan andelen är i stort sett oförändrad inom lägre socialgrupper. Oberoende av om man påbörjat studier vid filosofisk eller annan fakultet är det cirka 10% fler från socialgrupp A och B som bedömt studiemedlen som en förutsättning för högskolestudier. Bland dem från lägre grupper har det däremot blivit några procent färre vid filosofisk, men några procent fler vid övrig fakultet, som gör en sådan bedömning. Denna utveckling innebär att studiemedlens betydelse som ett jämlikhetsskapande rekryteringsinstrument avsevärt reducerats vad gäller utbildningen inom filosofisk fakultet, medan ifrågavarande reduktion är förhållandevis måttlig vid övriga fakulteter. Detta framgår tydligt av den sammanfattande översikt som ges i tablån nedan. I denna anges andelen högskolestuderande födda 1953 som förmodligen inte skulle ha påbörjat högre utbildning utan studiemedel. Inom parentes redovisas den ökning eller minskning som skett jämfört med årskull 1948.

SOCIALGRUPP	KÖN	FIL.FAK.	ÖVR.FAK.
Hög (A och B)	Män	25% (+ 9)	16% (+10)
	Kvinnor	33% (+15)	16% (+ 9)
	Totalt	29% (+13)	16% (+10)
Låg (C, D och E)	Män	32% (- 9)	32% (+ 3)
	Kvinnor	40% (+ 1)	53% (+ 6)
	Totalt	35% (- 5)	40% (+ 5)

Att studiemedlen fått minskad betydelse för rekryteringen till filosofisk fakultet bland ungdomar från lägre socialgrupper, torde sammanhånga med att arbetsmarknaden blivit betydligt kärvare för dem som skaffat sig en utbildning här, varför många från ekonomiskt svagare grupper hyser större tvekan att dra på sig stora studieskulder för att få en sådan utbildning.

För denna tolkning talar bl a det faktum att andelen studerande från arbetar- och jordbrukarhem sjunkit betydligt kraftigare vid de filosofiska fakulteterna än vid de juridiska, medicinska och tekniska under 70-talet (Svensson, 1979, s 32).

Att man finner en generell ökning av studiemedlens betydelse för rekryteringen från högre socialgrupper är i och för sig inte förvånande. Bl a torde detta bero på att färre ungdomar i dessa grupper vågat lita till ekonomiskt bistånd från föräldrarna under studietiden. Under senare år har man nämligen i många akademikerhem fått, eller i varje fall upplevt sig ha fått, minskade ekonomiska resurser på grund av den förhållandevis svaga inkomstutvecklingen för högavlönade.

Hittills har vi kunnat redogöra för utvecklingen under 70-talet, men vad har hänt under de allra senaste åren? Har studiemedlens betydelse för rekryteringen till högre utbildning ökat ytterligare?

Denna frågeställning finns det vissa möjligheter att sprida ljus över, tack vare att vi genom tillmötesgående från CSN i en SIFO-undersökning våren 1983 kunnat ställa exakt samma "rekryteringsfråga" som använts i enkätundersökningarna bland 48-or och 53-or.

Den aktuella SIFO-undersökningen baserar sig på uppgifter från ett urval om cirka 1500 av samtliga som beviljats studiemedel vårterminen 1983 (SIFO, 1983). I denna undersökning anger varannan studerande att de säkerligen eller troligen inte skulle ha påbörjat sin utbildning om inte studiemedel funnits. Bland de studerande vars föräldrar har akademisk utbildning är andelen cirka 40%, bland dem vars föräldrar enbart har yrkes- eller folkskola är det cirka 60%. Jämfört med våra äldsta studerande, som startade sin utbildning i slutet av 60-talet, skulle sålunda studiemedlens rekryteringseffekt ökat med hela 30% bland akademikerbarn och 10% bland arbetarbarn. Nu är emellertid uppgifterna från 1983 ej direkt jämförbara med de tidigare, delvis beroende på att SIFO-undersökningen inkluderar även andra studerandekategorier än högskolestuderande, men framför allt på grund av att det i denna undersökning ingår endast sådana som haft studiemedel, medan det i de tidigare finns med en mindre andel som aldrig utnyttjat studiemedelsystemet. Detta medför oundvikligen att studiemedlen tillmäts större vikt

bland dem som ingår i SIFO-materialet, men de procentuella ökningarna är ändå så kraftiga att de inte helt kan förklaras av skillnader i undersökningsmaterialens sammansättning. Vi vågar därför påstå att studiemedlen under 80-talets första år fått ökad betydelse för möjligheterna att påbörja högre studier, och att denna ökade betydelse främst gäller för ungdomar från högre socialgrupper - en utveckling som vi kunnat spåra redan under 70-talet.

Hur skall man då bedöma denna utveckling?

Först kan man konstatera att studiemedlen under senare år spelat en mindre avgörande roll då det gäller att utjämna skillnaderna i högskolans sociala rekrytering. Den nuvarande typen av studiemedel, som till allt större del kommit att bestå av indexreglerade lån och allt mindre av återbetalningsfria bidrag, attraherar i ökad utsträckning ungdomar från högre socialgrupper. En förklaring kan vara att dessa i minskad utsträckning vågat lita till stöd hemifrån. Men det kan också vara så att de har lättare för att inse lånesystemets fördelar, än de som kommer från ekonomiskt svagare grupper, vilka hyser större tvekan för att ådraga sig stora studieskulder, speciellt i tider då akademikernas arbetsmarknad hårdnar. Det är därför inte omöjligt att dagens studiemedelssystem kan ha fått många ungdomar från arbetarhem att överge tanken på en högskoleutbildning. Systemet skulle därmed ha bidragit till den ökade sociala snedrekrytering som konstaterats under senare år (Svensson, 1981; Kim, 1983). Härtill kommer att studiemedlens ökade betydelse för rekryteringen från högre socialgrupper kan kritiseras ur effektivitetssynpunkt. Våra resultat pekar nämligen på, att de ungdomar som kommer från dessa grupper och som säger sig ha påbörjat en högre utbildning tack vare studiemedlen, förhållandevis sällan fullföljer sina studier fram till en akademisk examen.

Studiemedlen som finansieringskälla

I projektets första rapport studerades vilken betydelse olika finansieringskällor har haft under studietiden samt vilken roll studiemedlens finansieringsgrad spelat för examensfrekvensen bland de studerande som är födda 1948. Den bild man då fick av studiemedlen var tämligen positiv. Studiemedlen visade sig nämligen vara den finansieringskälla som tillmättes störst betydelse och huvudparten kunde också finansiera sina studier i full eller stor utsträckning med hjälp av dessa. Vi kunde i den rapporten också konstatera att det fanns ett klart samband mellan finansieringsgrad via studiemedel och examensfrekvens. Ju bättre man klarade sig på dessa medel desto högre var examensfrekvensen (Reuterberg & Svensson, 1981).

En senare rapport (Reuterberg & Svensson, 1982) har emellertid visat att examensfrekvensen sjunkit påtagligt under den tid som skiljer mellan årskullarna. Mot bakgrund härav har i denna undersökning granskats om den positiva bild, som 48-orna gav av studiemedelssystemet kvarstår också bland 53-orna eller om det skett sådana förändringar vad gäller studiefinansiering att detta kan ha bidragit till en minskad examensfrekvens.

På ett allmänt plan är 53-ornas bedömning av studiemedlen lika positiv. Fortfarande bedöms nämligen studiemedlen som den viktigaste finansieringskällan och dess betydelse har snarast ökat. Närmast efter studiemedlen följer egna arbetsinkomster, medan övriga finansieringskällor spelat en underordnad roll.

När det gäller den mer konkreta frågan om hur bra man kunnat klara sig på studiemedlen är bilden däremot inte lika positiv. Andelen studerande som kunnat försörja sig i full eller stor utsträckning på detta stöd, har nämligen sjunkit mellan årskullarna från 78 till 70% inom filosofiska fakulteter och från 81 till 74% inom övriga.

De studerande ger således en något tvetydig bild av hur studiemedlens betydelse förändrats. Trots att deras tillräcklighet minskat har den andel studerande som bedömt dem vara en viktig finansieringskälla ökat med några procentenheter.

Hur skall dessa motstridiga resultat förklaras?

Den mest naturliga förklaringen skulle vara att studiemedelsutnyttjandet ökat samtidigt som studiemedelsbeloppet förlorat i köpkraft. Så är emellertid inte fallet. I varje fall vet vi att andelen studerande, som tagit ut hela studiemedelsbeloppet - dvs både bidrags- och lånedelen - inte ökat mellan de båda årskullarna (Reuterberg & Svensson, 1982, s 20). Det förefaller inte heller troligt att studiemedlens realvärde sjunkit i sådan omfattning att detta kan förklara den nedgång som skett i bedömningen av deras tillräcklighet. Studiemedelsbeloppet är ju indexreglerat varför det åtminstone i stort följer den allmänna prisstegringen. Däremot har studiemedelsbeloppet inte ökat så att de studerande kunnat få del av den standardökning som skett för andra samhällsgrupper under 70-talet. Den yngre årskullen har troligen bedömt studiemedlens tillräcklighet i relation till en högre levnadsnivå än vad som varit fallet för den äldre och därför gjort den subjektiva bedömningen att de haft svårare att klara sig på studiemedlen. Har då denna utveckling mot en minskad finansieringsgrad via studiemedel fortsatt också under början på 80-talet?

I den tidigare nämnda SIFO-undersökningen (SIFO, 1983) medtogs samma fråga om studiemedlens tillräcklighet, som ingått i våra tidigare enkäter. Av denna nya undersökning framgår att den andel studerande som klarat sig i full eller stor utsträckning på studiemedlen ligger ett par procentenheter högre än vad som gäller för vår yngsta årskull. Även om undersökningsmaterialen är något olika vågar vi därför påstå att det i varje fall inte skett någon ytterligare sänkning av studiemedlens tillräcklighet från slutet av 70-talet fram till våren 1983.

Enligt vårt sätt att se ger detta resultat stöd åt den diskussion vi fört ovan om att studiemedlen bedömts som alltmer otillräckliga under 70-talet, därför att de studerandes standardutveckling varit sämre än de flesta andras. Sedan slutet av 70-talet har de studerande däremot knappast fått uppleva någon ytterligare eftersläpning beroende på att övriga grupper i samhället snarast fått en sänkt levnadsnivå. Härtill kommer att studiemedlens totalbelopp 1981 höjdes från 140 till 142% av basbeloppet för att ge de studerande en viss standardhöjning.

Att det blivit svårare under 70-talet att klara sig på studiemedlen är en bedömning som delas av samtliga studerandekategorier. Dock föreligger vissa skillnader mellan olika undergrupper både vad gäller bedömningen av studie-

medlens tillräcklighet och i vilken utsträckning dessa försämrats. Den viktigaste gruppskillnaden härvidlag är den mellan könen och som innebär att männen klarat sig sämre än kvinnorna på studiemedlen - en skillnad som dessutom har ökat mellan årskullarna. En förklaring till detta kan vara att män har något högre levnadsomkostnader än kvinnor. De kostnadsberäkningar som gjorts av Konsumentverket visar nämligen att kostnaderna för livsmedel är 120-150 kronor högre per månad för män över 18 år jämfört med kvinnor i samma ålder (Konsumentverket, 1981).

När svårigheterna att klara sig bra på studiemedlen således ökat mellan årskullarna, ligger det nära till hands att misstänka att det blivit vanligare att förvärvsarbete vid sidan av studierna. Detta skulle i sin tur kunna vara en anledning till att examensfrekvensen sjunkit kraftigt.

Totalt sett har mer än varannan studerande i den yngre årskullen förvärvsarbetat parallellt med studierna. Om detta innebär en ökning jämfört med 48-orna kan vi inte avgöra eftersom vi saknar uppgifter om deras arbete. Vi vågar dock påstå att andelen förvärvsarbetande bland 53-orna är så hög att den inte på långt när kan förklaras av studiefinansiella svårigheter. Detta visar sig också däri att förvärvsarbete är vanligt även bland dem som kunnat försörja sig i full utsträckning på studiemedlen.

Detta innebär dock inte att studiefinansieringen saknat betydelse i sammanhanget. Förvärvsarbete är nämligen vanligast inom de studerandegrupper som utnyttjat studiemedlen i minst utsträckning eller som haft svårast att klara sig på detta stöd. Så har de studerande på filosofisk fakultet arbetat oftare än de på övriga fakulteter och männen oftare än kvinnorna.

Ett undantag från denna regel utgör socialgruppskillnaderna i förvärvsarbete. Dessa innebär nämligen att studerande från hög socialgrupp arbetat oftare än de från låg utan att det föreligger några skillnader vare sig i studiemedelsutnyttjande eller finansieringsgrad via studiemedel. En närmare analys av denna skillnad visade emellertid att socialgrupperna inte bara skilde sig vad gäller förekomsten av arbete utan också vad gäller motiven för att arbeta. Medan de studiefinansiella motiven var vanligast inom lägre socialgrupper var andra motiv vanligast bland dem som kommer från de högre socialgrupperna.

Vi kan här inte säga något om vilka dessa andra motiv varit, men det är uppenbart att förvärvsarbetet haft en negativ effekt för möjligheterna att fullfölja studierna fram till en examen inom den tidsgräns som gällt i denna undersökning, dvs senast vid 26 års ålder. Bland de studerande som arbetat på detta sätt är examensfrekvensen genomgående cirka 15% lägre än bland dem som helt ägnat sig åt studierna. Det skall dock sägas att den negativa effekten av förvärvsarbete vid sidan av studierna ingalunda är så stor att den kan förklara hela den nedgång i examensfrekvens som skett mellan årskullarna.

En intressant fråga i detta sammanhang är hur man över huvud taget skall se på förvärvsarbete vid sidan av studierna. Ser man på detta bara i ett snävt utbildningsperspektiv där studierna så snabbt och effektivt som möjligt skall leda fram till examen, är förvärvsarbetet självfallet något negativt. Ser man däremot på det i det vidare perspektivet att utbildningen är en förberedelse för ett kommande yrkesarbete blir problemet betydligt mera komplicerat. Då måste man nämligen beakta att en sådan växling mellan arbete och studier kan innebära många fördelar såväl för den studerande själv som för utbildningssystemet och arbetslivet. Ett tecken på detta är t ex att det förefaller att bli allt vanligare med praktikinslag och andra former av arbetslivsanknytning inom olika utbildningar.

Om man accepterar att den praktik den studerande själv skaffar sig kan vara till nytta bör man på olika sätt underlätta för den studerande som så önskar att kombinera studierna med arbete. Hit hör bl a vissa förändringar av studiemedelssystemet.

Av den diskussion vi fört ovan har framgått att förvärvsarbete vid sidan av studierna inte enbart eller ens till huvudsaklig del betingas av studiefinansiella svårigheter. Därför ger inte det samband som föreligger mellan förvärvsarbete och examensfrekvens någon upplysning om vad studiemedlens minskade finansieringsgrad betytt för den sjunkande examensfrekvensen.

Som vi tidigare sagt uppvisar 48-orna ett mycket klart samband mellan examensfrekvens och den utsträckning i vilken man kunnat klara sig på studiemedlen. Bland de 53-or som studerat vid *filosofiska fakulteter* har emellertid detta samband nästan helt försvunnit. Detta innebär att studie-

medlens tillräcklighet kommit att i stort sett förlora sin betydelse för studieframgång och därför kan inte heller en minskad finansieringsgrad via studiemedlen haft någon nämnvärd inverkan på nedgången i examensfrekvens.

Bland dem som studerat inom *övriga fakulteter* är bilden annorlunda. För dem har sambandet mellan finansieringsgrad och examensfrekvens nämligen stärkts, vilket följaktligen betyder att studiemedlens tillräcklighet fått en ökad betydelse för studieframgång. Trots detta kan den minskade finansieringsgraden via studiemedel inte förklara mer än ett par procentenheter av de totalt 14, som examensfrekvensen sjunkit med inom övriga fakulteter.

Avslutande kommentarer

Avsikten med det nya studiemedelssystem, som infördes i mitten av 60-talet, var att det skulle garantera den studerandes försörjning under studietiden men däremot inte under ferietid. För att undvika en alltför stor skuldsättning utformades studiemedlen så att 25% av totalbeloppet utgjordes av bidrag och resterande del av lån.

År 1965 uppgick totalbeloppet till 7.000 kronor, vilket ansågs vara tillräckligt för att täcka levnadskostnaderna under sammanlagt 10 månader per år. Genom att studiemedlen gjordes värdebeständiga har totalbeloppet successivt höjts så att det i slutet av 70-talet uppgick till nära 17.000 kronor. Då dessa höjningar nästan helt fallit på lånedelen har bidragsdelen gradvis kommit att reduceras från 25% år 1965 till 12% vid utgången av 70-talet - för att 1983 vara nere i 8%.

Mot bakgrund av denna utveckling står det klart att studiemedelssystemet genomgått en successiv försämring såtillvida att det i allt större utsträckning blivit ett lånestystem.

Vilka konsekvenser har detta fått?

Givetvis finns det ingen möjlighet att uttala sig med absolut säkerhet härom, men efter att ha granskat resultaten i denna undersökning, kan man misstänka

att studiemedlen i minskad omfattning kommit att gynna rekryteringen från de ekonomiskt svagare grupperna i samhället. Samtidigt som den återbetalningspliktiga delen blivit allt större har det blivit allt fler studiebegåvade ungdomar från lägre socialgrupper som avstått från högre utbildning, varför den sociala snedrekryteringen ökat. För att främja en både rättvisare och effektivare rekrytering borde man därför återgå till en stödform, där lånedelen spelar en mindre framträdande roll. Om detta skall bli genomförbart torde man dock få överge det nuvarande systemet, som är av ganska generell natur, och i stället pröva ett mer selektivt system som bl a tar större hänsyn till den studerandes ekonomiska utgångsläge, utbildningens inriktning samt graden av framgång i studierna.

Förutom att studiemedlen försämrats såtillvida att de i allt högre utsträckning kommit att utgöras av lån har också deras tillräcklighet minskat under 70-talet.

När vi studerat denna sistnämnda utveckling har vi av undersökningstekniska skäl tvingats slå samman de studerande som angivit att de klarat sig *i full utsträckning* med dem som klarat sig *i stor utsträckning* på studiemedlen. Detta medför att vi ställt upp ett lägre kriterium för studiemedlens tillräcklighet än vad som ursprungligen avsågs. Som vi sagt ovan är ju studiemedlen avsedda att helt täcka levnadsomkostnaderna under studietiden.

Den andel som anger att de kunnat försörja sig *i full utsträckning* på studiemedlen uppgår till endast en knapp tredjedel (bilaga IV). Denna bedömning torde dock ge en underskattning av studiemedlens tillräcklighet. En anledning härtill är att de studerande i vissa fall bedömt studiemedlen i relation till en högre levnadsstandard än de ursprungligen var avsedda att täcka. En annan anledning är att somliga kunnat kombinera studiemedlen med andra finansieringskällor och därför skattat studiemedlens betydelse lägre än vad som annars blivit fallet.

Det finns således skäl som talar för att de studerande ger en något för mörk bild av studiemedlen som finansieringskälla - men det är ändå uppenbart att många haft svårt att klara sig på dem. Detta är självfallet ett starkt argument för att höja det maximala studiemedelsbeloppet. Däremot visar våra undersökningsresultat att en höjning av detta belopp knappast skulle medföra någon betydande förbättring av examensfrekvensen, vilket torde

vara mycket angeläget speciellt inom övriga fakulteter där en avlagd examen i allmänhet är en förutsättning för kommande yrkesverksamhet.

En höjning av studiemedelsbeloppet kan således vara befogat för att förbättra studiebetingelserna för stora studerandegrupper men däremot förefaller det inte vara något effektivt medel för att höja examensfrekvensen. Det är också tveksamt om en sådan höjning bör genomföras som en generell åtgärd med tanke på att det finns en betydande del som kan finansiera sina studier på det nuvarande studiemedelsbeloppet.

Även när det gäller studiemedlens tillräcklighet finns det därför anledning att överväga införandet av ett mer selektivt system som komplement till eller ersättning för det nuvarande - ett system som i större utsträckning tar hänsyn till olika studerandekategoriernas verkliga behov.

Avslutningsvis skall sägas att vi i denna undersökning granskat hur studiemedelssystemet fungerat enbart i vissa avseenden och under en begränsad tidsperiod. I det fortsatta arbetet kommer vi att behandla också andra sidor av studiemedelssystemet såsom principerna för återbetalning och vilka justeringar av dessa som upplevs mest angelägna. Vidare kommer vi att följa de ungdomar som just nu står i begrepp att påbörja högskolestudier för att därigenom få möjlighet till en kontinuerlig utvärdering av studiemedelssystemet.

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Pedagogiska institutionen

När du började studera vid universitet/högskola, seminarium eller motsvarande, fanns möjlighet att få s. k. studiemedel till hjälp för finansieringen av studierna. Denna form av studiestöd, som infördes 1965, gäller fortfarande även om reglerna för att få studiemedel och för återbetalning ändrats vid flera tillfällen. Ytterligare förändringar av regelsystemet diskuteras för närvarande, vilket du kanske uppmärksammat i massmedia. För att bl. a. bedöma vilka effekter dessa förändringar kan få för den enskilde individen och för samhället, krävs emellertid en ingående kunskap om hur studiestödet utnyttjats av olika studerandegrupper och vilken betydelse studiemedlen haft i jämförelse med andra sätt att finansiera studierna. Sådan kunskap saknas i stor utsträckning idag.

Vid pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet, pågår ett forskningsprojekt, vilket syftar till att ge just denna form av kunskap. Denna enkät utgör en del av det faktaunderlag projektet måste ha för sitt arbete.

Anledningen till att just du utvalts att besvara enkäten är, dels att du enligt högskoleregistret har påbörjat eftergymnasiala studier, dels att du tidigare deltagit i en undersökning, som omfattade alla individer i Sverige födda på någon av dagarna 5, 15 och 25 i någon månad 1953. I samband med den undersökningen, som genomfördes 1966, fick du bland annat besvara en del frågor om dina framtidsplaner vad gällde utbildning och yrke. Dessa tidiga planer är av stort intresse, inte minst för att bedöma studiestödets betydelse för rekryteringen till högre utbildning.

Nu, drygt 15 år senare, skulle vi vilja veta vilken utbildning och vilket yrke du skaffat dig samt hur du finansierade dina studier. Vidare vill vi veta hur du bedömer studiestödets betydelse i detta sammanhang. Det är vår förhoppning att de resultat vi kommer fram till skall bidra till att det framtida studiestödssystemet blir så bra som möjligt.

Undersökningen bekostas av Forskningsrådsnämnden och Universitets- och högskoleämbetet. Dina svar stannar emellertid hos oss och används bara för statistisk bearbetning ihop med de tidigare uppgifterna. I våra rapporter kommer medelvärden, procenttal och andra statistiska mått att redovisas för grupper, däremot inget som gör det möjligt att känna igen enskilda personer. De uppgifter du nu lämnar, liksom övriga uppgifter, är skyddade av sekretesslagen och undersökningsplanerna liksom själva enkäten har även granskats och godkänts av Datainspektionen.

På formulärets första sida är ett s. k. löpnummer, vilket behövs bl. a. för att vi skall veta vem som svarat. Härigenom behöver vi inte i onödan skicka ut påminnelser till dig.

Ditt deltagande är naturligtvis frivilligt, men för att resultaten skall bli tillförlitliga och användbara krävs att praktiskt taget alla svarar. Därför ber vi dig att fylla i formuläret **så snart som möjligt** och skicka tillbaka det i bifogade svarskuvert.

Om du, trots vad uppgifterna i högskoleregistret säger, inte påbörjat högre studier ber vi dig ange detta på frågeformuläret och endast besvara de två första frågorna.

Vill du veta ytterligare något om undersökningen kan du skriva till oss under den adress som anges på svarskuvertet eller ringa undertecknade på telefon 031/87 80 00.

Vi tackar på förhand för din medverkan.

Med vänliga hälsningar

Allan Svensson
Professor

Sven-Eric Reuterberg
Universitetslektor

1. Vilken sysselsättning har du för närvarande?

Du kan sätta flera kryss om du samtidigt gör flera saker t. ex. studerar och sköter hushåll.

☐ Anställd på heltid	☐ Arbetslös
☐ Anställd på deltid	☐ Sjuk/sjukledig
☐ Egen företagare	☐ Barnledig
☐ Studerar	☐ Sköter familjens hushåll

Annat: _____

2. Vilket yrke har du?

Ange det yrke du räknar som ditt huvudyrke även om du inte arbetar inom det just nu. Beskriv ditt yrke så noga att vi förstår vad det är.

3. Vid vilken eller vilka högskoleutbildningar är eller har du varit registrerad?

Om du varit inskriven vid flera, ange den tidigaste med 1, nästa med 2 osv.

☐ Teologisk fakultet	☐ Teknisk högskola
☐ Juridisk fakultet	☐ Handelshögskola
☐ Humanistisk fakultet*	☐ Veterinärhögskola
☐ Samhällsvetenskaplig fakultet*	☐ Skogshögskola
☐ Naturvetenskaplig fakultet*	☐ Lantbrukshögskola
☐ Medicinsk fakultet	☐ Socialhögskola
☐ Odontologisk fakultet	☐ Gymnastikhögskola
☐ Farmaceutisk fakultet	☐ Journalisthögskola
☐ Sjukgymnastinstitut	☐ Lärarhögskola

Övrig eftergymnasial utbildning. Ange vilken: _____

*Ingår i de filosofiska fakulteterna.

4. Vilken utbildning har du genomgått innan högskolestudierna?

- 3- respektive 4-årig gymnasieskola eller motsvarande
- 2-årig gymnasieskola, fackskola, folkhögskola eller motsvarande
- Annan utbildning. Ange vilken: _____

5a. Du som avlagt någon högskoleexamen:

Ange vilken eller vilka: _____

5b. Du som ej avlagt en fullständig högskoleexamen men fullföljt vissa kurser inom högskolan:

Ange omfattningen i betyg eller poäng (1 betyg = 20 poäng): _____

6. *Under hur många terminer har du studerat vid universitet/högskola, seminarium eller motsvarande?*

På heltid _____ terminer

På deltid _____ terminer

Du som deltidsstuderade vissa terminer: Vilket eller vilka var dina motiv för att studera på deltid i stället för heltid?

7. *Har du under högskoletiden gjort något studieuppehåll (en termin eller längre) då du huvudsakligen ägnade dig åt annan verksamhet än studier?*

() Nej

() Ja

Om ja: Vad var orsaken/orsakerna till studieuppehållet?

8. *Avbröt du dina högskolestudier tidigare än vad du hade planerat, då du påbörjade studierna?*

() Nej

() Ja

Om ja: Vad var orsaken/orsakerna till att du avbröt studierna tidigare än du hade planerat?

9. På vilket eller vilka sätt har du täckt dina levnadsomkostnader under högskolestudierna?

Ange i följande tabell vad som mest bidrog till din försörjning. Du kan sätta flera kryss.

- Kost och logi i föräldrahemmet
 Kontantbidrag från föräldrar eller anhöriga
 Samboende med förvärvsarbetande partner
 Egna arbetsinkomster
 Statliga studiemedel
 Stipendier
 Banklån eller privata lån
 Annat. Ange vad: _____

10. Under hur stor del av studietiden utnyttjade du studiemedel?

- Under hela tiden
 Under en större del (ca 75%)
 Under en viss del (ca 50%)
 Under en mindre del (ca 25%)
 Utnyttjade ej studiemedel

Fråga 11 besvaras endast av de som ej utnyttjat studiemedel eller utnyttjat dem under endast en del av högskoletiden. Fråga 12 och resterande frågor besvaras av samtliga.

11. Varför utnyttjade du inte studiemedel över huvud taget eller under endast en viss del av studietiden?

Ange ett eller flera skäl.

- Kunde finansiera studierna på annat sätt än med hjälp av studiemedel.
 Vågade ej dra på mig den skuldsättning som studiemedel medför.
 Sökte studiemedel, men fick inga.
 Övrigt. Ange vad: _____
-

12. I vilken utsträckning kunde du finansiera dina studier med hjälp av studiemedel?

- I full utsträckning
 I stor utsträckning (ca 75%)
 I viss utsträckning (ca 50%)
 I ringa utsträckning (ca 25%)
 Inte alls. Använde ej studiemedel

13. Om inte ställiga studiemedel hade funnits att tillgå när du började studera, hade du ändå börjat?

- () Ja, säkerligen
 () Ja, troligen
 () Nej, troligen inte
 () Nej, säkerligen inte

14. Förvärvsarbetade du **under sommarferierna**?

- () Nej, aldrig
 () Ja, vissa år
 () Ja, varje år

15. Förvärvsarbetade du **under terminstid, parallellt med studierna**?

- () Nej, aldrig
 () Ja, under vissa terminer
 () Ja, under varje termin

16. Amorterar du för närvarande på studiemedlens lånedel?

- () Ja
 () Nej, har inte haft några återbetalningspliktiga medel
 () Nej, har ännu inte påbörjat återbetalningen
 () Nej, har redan återbetalat hela lånedelen
 () Nej, har för närvarande uppskov med återbetalningen på grund av:

17. Anser du att återbetalningsreglerna bör ändras i något avseende?

- () Nej
 () Ja. På vilket sätt? _____

18. Vilka anser du vara de största för- respektive nackdelarna med det statliga studiemedelssystemets utformning?

Fördelar: _____

Nackdelar: _____

19. Övriga synpunkter: _____

TACK FÖR HJÄLPEN!

Tabell II:1 *Fördelningen på kön och social bakgrund bland dem som besvarat enkäten respektive bland samtliga som påbörjat högskolestudier. Individer födda 1948.*

Kön	Social bakgrund	Studering med enkätsvar		Samtliga studerande	
		Antal	Procent	Antal	Procent
Män	A-B	360	23	457	23
"	C-E	516	33	629	32
Kvinnor	A-B	280	18	362	18
"	C-E	427	27	529	27
Totalt		1583	100	1977	100

Tabell II:2 *Fördelningen på kön och social bakgrund bland dem som besvarat enkäten respektive bland samtliga som påbörjat högskolestudier. Individer födda 1953.*

Kön	Social bakgrund	Studering med enkätsvar		Samtliga studerande	
		Antal	Procent	Antal	Procent
Män	A-B	288	27	368	27
"	C-E	288	27	369	27
Kvinnor	A-B	262	24	315	23
"	C-E	247	23	317	23
Totalt		1085	100	1369	100

Tabell III:1 *Undersökningsmaterialets fördelning på årskull, studieinriktning och socialgrupp. Män.*

Social- grupp	Födda 1948				Födda 1953			
	Fil.fak.		Övr.fak.		Fil.fak.		Övr.fak.	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	A	77	16	81	25	49	20	74
B	114	24	66	20	73	29	82	28
C	110	23	81	25	57	23	57	19
D	38	8	28	9	10	4	25	9
E	130	28	68	21	60	24	55	19
Totalt	469	100	324	100	249	100	293	100

Tabell III:2 *Undersökningsmaterialets fördelning på årskull, studieinriktning och socialgrupp. Kvinnor.*

Social- grupp	Födda 1948				Födda 1953			
	Fil.fak.		Övr.fak.		Fil.fak.		Övr.fak.	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	A	66	16	40	27	47	24	45
B	98	24	34	23	63	32	46	27
C	101	25	30	20	39	20	29	17
D	38	9	19	13	14	7	17	10
E	100	25	24	16	34	17	34	20
Totalt	403	100	147	100	197	100	171	100

Tabell IV:1 *I vilken utsträckning har de studerande kunnat finansiera sina studier med hjälp av studiemedel? Jämförelser mellan kön. Filosofiska fakulteter.*

	Födda 1948			Födda 1953		
	Män	Kvinnor	Samtl.	Män	Kvinnor	Samtl.
Full utsträckning	24	37	30	28	35	31
Stor utsträckning	48	47	48	33	47	39
Viss utsträckning	20	11	16	32	14	24
Ringa utsträckning	8	5	7	8	5	6
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal	377	343	720	212	165	377

Tabell IV:2 *I vilken utsträckning har de studerande kunnat finansiera sina studier med hjälp av studiemedel? Jämförelser mellan kön. Övriga fakulteter.*

	Födda 1948			Födda 1953		
	Män	Kvinnor	Samtl.	Män	Kvinnor	Samtl.
Full utsträckning	25	37	29	22	38	28
Stor utsträckning	52	53	52	45	47	46
Viss utsträckning	18	6	14	25	9	19
Ringa utsträckning	5	3	4	8	5	7
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal	291	139	430	271	152	423

Tabell IV:3 *I vilken utsträckning har de studerande kunnat finansiera sina studier med hjälp av studiemedel? Jämförelser mellan Socialgrupper. Filosofiska fakulteter.*

	Födda 1948			Födda 1953		
	A-B	C-E	Samtl.	A-B	C-E	Samtl.
Full utsträckning	30	30	30	30	31	31
Stor utsträckning	44	50	48	42	36	39
Viss utsträckning	18	14	16	23	25	24
Ringa utsträckning	8	6	7	5	8	6
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal	307	413	720	195	182	377

Tabell IV:4 *I vilken utsträckning har de studerande kunnat finansiera sina studier med hjälp av studiemedel? Jämförelser mellan socialgrupper. Övriga fakulteter.*

	Födda 1948			Födda 1953		
	A-B	C-E	Samtl.	A-B	C-E	Samtl.
Full utsträckning	27	31	29	29	27	28
Stor utsträckning	54	51	52	44	48	46
Viss utsträckning	15	14	14	19	20	19
Ringa utsträckning	5	4	4	8	6	7
Summa %	100	100	100	100	100	100
Antal	196	234	430	223	200	423

Beräkning av den betydelse, som studiemedlens minskade finansieringsgrad haft för examensfrekvens.

Beräkningarna innebär att vi först fastställer hur 53-orna skulle fördela sig på finansieringsgrad via studiemedel om de kunnat klara sig på studiemedlen i lika hög grad som 48-orna. Detta innebär att vi måste utgå från 48-ornas procentuella fördelning på de olika finansieringsnivåerna. Härvid har alternativen "i viss" och "i ringa" utsträckning slagits samman eftersom mycket få individer svarat med det sistnämnda alternativet.

Vi tar som exempel män på filosofiska fakulteter. Bland dem födda 1948 är fördelningen på de olika finansieringsnivåerna:

Finansieringsnivå	Antal	Procent
Full	89	23,6
Stor	181	48,0
Viss/Ringa	107	28,4
Samtliga	377	100,0

Om de 212 männen, som är födda 1953 klarat sig på studiemedlen i exakt lika hög grad som dem födda 1948 skulle deras fördelning ha varit:

Finansieringsnivå	Antal
Full	23,6% av 212 = 50,0
Stor	48,0% av 212 = 101,8
Viss/Ringa	28,4% av 212 = 60,2
Samtliga	212

Genom att multiplicera dessa skattade antal med den examensfrekvens, som gäller vid respektive finansieringsnivå bland 53-orna får vi en uppskattning av hur stor examensfrekvensen skulle ha varit bland 53-orna om dessa klarat sig i lika hög grad på studiemedlen som 48-orna gjort:

Finansierings- nivå	Examens- frekvens (%)	Skattat antal 53-or	Skattat antal examinerade
Full	35,6	50,0	17,8
Stor	33,3	101,8	33,9
Viss/Ringa	32,1	60,2	19,3

Σ 71,0

Om 53-orna kunnat finansiera sina studier i lika hög grad med hjälp av studiemedlen som 48-orna skulle således 71 män ha avlagt examen, vilket motsvarar 34% av samtliga.

Om samtliga män födda 1953 kunnat finansiera studierna helt med hjälp av studiemedlen skulle deras examensfrekvens varit den som gäller för "full utsträckning" i tabellen ovan, dvs 35,6%.

REFERENSER

- Centrala studiestödsnämnden (1979) Studiestödsstatistik 1965/66-1977/78.
Sundsvall: Rapport nr 3.
- Christianson, U & Härnqvist, K (1980) Lingprojektens enkät 1980. Genomförande och bortfallsanalyser. Rapporter från Pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet. 1980:12.
- Christianson, U & Härnqvist, K (1981) Lingprojektens enkät 1980. Översiktliga analyser av frågor med fasta svarsalternativ inom ett riksrepresentativt sampel. Rapporter från Pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet. 1981:06.
- Höglund, L & Persson, O (1979) Projekt studiesocial information. Centrala studiestödsnämndens rapporter.
- Kim, L (1983) Hur blev det? Om snedrekryteringen till högskolan efter reformen. Arbetsrapport från UHÄ 1983:1.
- Konsumentverket (1981) Hushållets kostnader. Information från Konsumentverket.
- Reuterberg, S-E (1983) Studiemedlens relativa betydelse för framgång i högskolan. Rapporter från Pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet. 1983:02.
- Reuterberg, S-E & Svensson, A (1981) Statliga studiemedel - utnyttjande och effekter. Rapporter från Pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet. 1981:03.
- Reuterberg, S-E & Svensson, A (1982) Ökad börda - minskad vikt? Förändringar i studiemedlens utnyttjande och effekter under 70-talet. Rapporter från Pedagogiska institutionen, Göteborgs universitet. 1982:06.
- SIFO (1983) Vuxenstuderande - ekonomi, studier och arbete. Rapport från Svenska institutet för opinionsundersökningar.
- SOU (1977) Studiestöd. Alternativa utvecklingslinjer. Stockholm: Statens offentliga utredningar, Nr 31.
- Statistiska Centralbyrån (1980) Högskolan 1969/70-1976/77. Statistiska meddelanden U 1980:12.
- Statistiska Centralbyrån (1981) De studerandes ekonomi och levnadsstandard. Stockholm: Sveriges officiella statistik. Levnadsförhållanden 1976/78, Nr 29.
- Svensson, A (1979) Jämlikhet på gång? UHÄ-rapport. 1979:9.
- Svensson, A (1981) Jämlikhet i högskolan - fiktion eller realitet? Den sociala snedrekryteringen till högre utbildning före och efter högskolereformen. UHÄ-rapport. 1981:25.
- Swärd, G, Larsson, J Persson, R & Gesser, B (1968) Studentekonomiska undersökningen 1968. Sociologiska institutionen, Lunds universitet. Stencil.

Uppföljning & policystudier

PROJEKTRAPPORT 1983:1

Inom programmet Uppföljning & policystudier genomförs uppföljningar av utvecklingstendenser och studier som analyserar och belyser problem som är väsentliga för policyutvecklingen i högskolan. Inom programmet görs också sammanställningar av forskningsresultat på aktuella problemområden.

Ett tema som för närvarande ägnas stort utrymme gäller de högskolestuderandes situation och betingelserna för högskolestudier. Ett annat aktuellt område är forskarutbildningen och forskningsmiljön.

Denna rapport ingår i serien *projektrapporter* där resultaten från programmets egna projekt redovisas utförligt.

Dessutom utges en *skriftserie* för områdesöversikter, debattskrifter och andra bearbetningar av resultat från olika undersökningar samt en serie med *arbetsrapporter* som förmedlar intressanta delresultat från FoU-arbetet.

Samtliga skrifter kan beställas från UHÄ:s FoU-enhet.

